

S J Á L F S T Æ Ð I S M Á L I Ð

1.

LÁTIÐ ALDREI ÞÁ ÓGÆFU HENDA,
AÐ VANDROSKI VALDI SUNDRUNGU.

Fullveldisræða 1. desember 1940
(Ísafold og Vörður, 7. des. 1940)

Háttvirtu filheyrendur.

Í öndverðu hófu forfeður vorir hér landnám vegna þess, að svo rík var frelisþrá þeirra að þeir kusu fremur að yfirgefa ætt og óðal og leita hingað norður, en lúta drottinsvaldi annarra, kúgun og ofbeldi.

Hver sá, er kynnir sér sögu Íslands, mun komast að raun um, að án þjóðfrelsis geta Íslendingar eigi dafnað, fremur en gróður jarðar án yls og sólar.

Á þjóðveldistímanum lifa Íslendingar í nær 4 aldir við fullt frelsi og sjálfstjórn. Þá þróast hér menning, sem um margt er sérstæð. Þjóðskipulagið, löggjöfin, trúarlífið, allt ber það vitni um þroskaða og frjálsmannlega hugsun. Á þeim tímum eignast Íslendingar bókmenntir, er reynst hafa þess megnugar að varðveita tungu vora og þjóðerni fram á þennan dag. Bókmenntir, sem nú eru kunnar víða utan landsins stranda, og lifa munu um aldur og æfi, bæði hér og þar, meðal þess er best þykir og frábærast í allra þjóða bókmenntum.

Eftir að Íslendingar glötuðu þjóðfrelsinu lamaðist þróttur þeirra og andlegt atgervi í viðjum ófrelsis í 5 aldir, en strax og ný frelsissól rann, var sem kraftar þjóðarinnar væru leystir úr læðingi og brytust út til nýrra átaka og afreka.

Hinn 1. desember 1918 mun jafnan verða talinn einn mesti merkisdagur í sögu þjóðarinnar. Þann dag var Ísland viðurkennt frjálst og fullvalda ríki og öðlaðist jafnframt lagalegan rétt til þess að taka í eigin hendur öll yfirráð allra sinna mála eftir árslok 1943.

Eigi fögnuðu Íslendingar þessum merka áfanga í sjálfstæðisbaráttunni með stórfenglegum hátíðahöldum, enda hafði þá nýverið geysað í höfuðstaðnum ægileg drepsótt, er naumast var hjá liðin, og hafði skilið eftir mörg sár og djúp.

Öllum þeim er viðstaddir voru mun þó verða ógleymanleg hin látlausa athöfn, er fram fór hér í höfuðstaðnum, er íslenzkur ríkisfáni var í fyrsta sinn dreginn að hún á stjórnarráðshúsi hins frjálsa og fullvalda íslenzka ríkis.

Síðan hefur 1. desember verið hátíðisdagur Íslendinga.

Þann dag hafa Íslendingar um land allt komið saman til þess að minnast og gleðjast og vinna heit, alltaf árlega, allt þar til í fyrra, að þessi hátíðahöld féllu niður að mestu eða öllu.

Íslendingar hafa að undanfögnu sérstaklega valið 1. desember til reikningsskila. Þann dag hefir þjóðin viljað skoða sjálfa sig í skuggsjá raunveruleikans, leitast við að gera

sér grein fyrir, hvar hún hefir verið á vegi stödd, hvað hún hafði vel gert og hvað miður, hvert stefndi og hversu mætti bæta úr misfellunum og auka líkur fyrir því, að framtíðin mætti færa þjóðinni farsæld og blessun. Hafa dómarnir um þjóðina verið nokkuð misharðir. Um hitt hefir ríkt full eining, og eigi sízt á 20 ára fullveldishátíðinni, 1. desember 1938, að framundan lægi rudd gatan beint að hinu langþráða marki, algjörum yfirráðum Íslendinga yfir öllum sínum málum. Allir voru þá sammála um það, að stefna þangað óhikað með öllum þeim hraða, er lög stóðu frekast til, og allir voru á eitt sáttir um, að úr þessu settu Íslendingar það við sig sjálfa og eina, hver yrði endir hinnar löngu sjálfstæðisbaráttu þjóðarinnar.

Síðan eru nú liðin tvö ár -- tvö viðburðarík ár -- um allt er varðar framtíð þjóðar vorrar og raunar alls mannkynsins.

Í sögu Íslands munu viðburðir þessara ára verða taldir merkari flestu því, er sagan nú geymir, þótt vel megi vera, að það sé nú framundan, er enn meiri tíðindum þyki sæta.

Vér Íslendingar höfum á þessum tíma borið gæfu til að sameina kraftana. Nær hálfu ári áður en styrjöldin braust út, var hér mynduð þjóðstjórn, studd af öllum lýðræðisflokkum landsins. Óttinn við að misstíga sig á síðasta áfanganum á leið til algjörs þjóðfrelsis, vann það þrekvirki að sigra úlfúðina, er sprottið hafði upp af hinu viðurstyggilega návígi í þessu landi kunningsskaparins. Þetta er fagur vottur um sterka frelsisþrá Íslendinga.

Dá hafa og þeir atburðir orðið er miklum fögnuði myndu hafa valdið ef öðruvísi hefði á staðið. Á ég við það, er öllum er kunnugt, að Íslendingar hafa nú tekið í eigin hendur alla stjórn utanríkismála sinna og flutt æðsta valdið í málefnum ríkisins inn fyrir landsteinana. En þessar ákvarðanir, er Alþingi Íslendinga tók aðfaranótt hins 10. apríl síðastliðins, eru bein afleiðing þess, að sambandsland vort, Danmörk, hafði verið hertekið, enda ákvað Alþingi jafnframt, að þær giltu aðeins "að svo stöddu", hvað sem síðar reynist. Sé ég því eigi ástæðu til þess að fjölyrða um þær að þessu sinni, en læt nægja að geta þess, að Íslendingar hafa hvarvetna haft sóma af því, hve skjótt þeir brugðu við og hve giftusamlega þeim tókst að rata meðalhófið í þessu mikla vandamáli.

Þess kann að vera vænt, að ég geri að umræðuefni, hverra aðgerða muni að vænta í sjálfstæðismálunum á næsta Alþingi. Ég get ekki orðið við þeim óskum. Ríkisstjórnin er öll á einu máli um það, að eigi beri að gera neitt heyrum kunnugt um fyrirætlanir í þessum efnum fyrr en málið er útrætt innan stjórnarinnar og miðstjórna og þingflokka lýðræðisflokka.

Dá er þess enn ógetið, er menn sízt höfðu séð fyrir, að land vort var hernumið hinn 10. maí síðastliðinn, réttum mánuði eftir að vér höfðum tekið hinar mikilvægu ákvarðanir.

Íslensk stjórnarrvöld mótmæltu að sjálfsögðu "kröftuglega ofbeldi því sem hinn brezki herafli" framdi "er hlutleysi Íslands var freklega brotið", eins og stendur í bréfi því, er ríkisstjórnin þá samdægurs afhenti sendiherra Breta.

Að öðru leyti vísaði ríkisstjórnin til bréfs, er hún, að gefnu tilefni, hafði afhent aðalræðismanni Breta hinn 11. apríl síðastliðinn, en þar segir meðal annars:

"Aðstaða Íslands er hins vegar sú, að þegar sjálfstæði Íslands var viðurkennt 1918, lýsti það yfir ávarandi hlutleysi og er auk þess vopnlaust. Ísland vill því hvorki né getur tekið þátt í hernaðarlegum aðgerðum né gert bandalag við nokkurn hernaðaraðila.

Dó að íslensku ríkisstjórninni dyljist ekki, að íslenska þjóðin er þess ekki megnuð að verja hlutleysi sitt, vill hún taka það skýrt fram, að hún mun mótmæla hvers konar aðgerðum annarra ríkja, sem í kynni að felast brot á þessari stefnu".

Hygg ég, að ríkisstjórnin hafi ekkert frekara getað aðhafzt, er að formi eða efni hefði verið til bóta úr því sem komið var.

Það er sannmæli, að enginn veit sína sýna fyrr en öll er. Ég viðurkenni, að vér Íslendingar höfum verið á þetta minntir. Oss skilst nú betur en á 20 ára fullveldishátíðinni, að fleiri spinna nú örlagaþræði Íslendinga en sjálfir vér, og að ef til vill erum vér ekki alveg jafn einráðir og vér ætluðum um það, hvenær og hvernig vér stígum inn í hið fyrirheitna land fullveldis og algerðra yfirráða allra málefna vorra.

En enginn skyldi þó halda, að vér getum engin áhrif haft á örlög vor.

Það gildir oss sem aðra, að eigi skiptir það eitt máli, og eigi heldur aðalmáli, hvað að höndum ber, heldur varðar það mestu hversu við er orðið. Vér kennum að vísu kvíða og finnum hversu smáir vér erum og máttvana, en vér finnum

einnig styrk smáþjóðarinnar, sem vegna uppruna síns, tungu, bókmennta og sögulegrar þróunar á sér helgan rétt, sem aldrei verður afmáður og aldrei að eilífu frá henni tekinn.

Sú trú er leiðarstjarna vor á þessum tímum óvissu og alvöru. Af henni látum vér stjórnast jafnt um orð sem athafnir.

Vera má að í mínum sporum myndi einhver fremur kjósa að þegja um hernám Íslands en tala um það. Ég kýs þó síðari kostinn, þann að tala um það, sem allir hugsa um, það, hvaða áhrif ætla megi að hernám Íslands hafi á framtíð þjóðarinnar.

Hefðu Bretar sjálfir ekkert sagt um sínar fyrirætlanir, og vér yrðum að byggja vonirnar á því einu, sem oss þætti líklegast, þætti mér skynsamlegt að álykta á þessa leið:

Verði Bretar undir í styrjöldinni, munu aðrir fara með úrskurðarvöldið. Mér þykir jafn fjarstætt að ætla, að Þjóðverjar létu þá hernám Íslands bitna á oss, sem það, að Bretar hyggðu á hefndir í garð Dana út af hernámi Danmerkur.

Að hvorugu geta nokkur skynsamleg rök legið - hvorugt ætti því að þurfa að óttast.

Sigrí Bretar hins vegar, vildi ég fyrst mega byggja á því, er þeir hafa undanfarna áratugi sagt um gildi smáþjóðanna, sjálfsákvörðunarrétt þeirra og frelsi.

"Guð hefir útvalið smáþjóðirnar til þess að færa göfugustu vinnin að vörum mannanna barna, svo hjörtu þeirra megi gleðjast, andans sýn glæðast. trú þeirra vaxa og styrkjast."

"Frá smáþjóðunum hefir heiminum hlotnast fegurstu og mestu listaverkin".

Þetta eru orð þess af þjóðforingjum Bretar, er á síðari árum hefir náð hvað mestri lýðhylli þar í landi, og ekki sízt vegna þess, hve meistaralega hann kynni að segja það, sem þjóðin hugsaði.

"Réttlætið er dýrmætasta eignin", hefir hann einnig sagt, og efnislega svipuð ummæli hafa flestir forystumenn Bretar látið sér um munn fara.

Íslendingar eiga ekki að þurfa að óttast ástæðulausa ásælni af hendi þjóðar, er þannig hugsar.

Dá hafa Bretar og í þessari styrjöld letrað sjálfsákvörðunarrétt allra þjóða á fána sinn. Stórveldi, sem sigrar undir þeim fána, getur ekki fagnað sigrinum með kúgun eða frelsis-skerðingu minnsta og varnarlausasta ríkis veraldarinnar.

Loks er svo sú staðreynd, að sigri Bretar, verður vart séð, að þeim geti verið knýjandi nauðsyn að ná hér fótfestu.

Af öllu þessu ætla ég að álykta megji, að strax eftir lok ófriðarins, myndu Íslendingar öðlast að nýju fullt frelsi, þótt ekkert lægi fyrir annað en rök skynsemi og réttlætis.

En Bretar hafa talað.

Daginn, sem Bretar hernámu Ísland, gekk sendiherra þeirra á fund ríkisstjórnar Íslands, og gaf, fyrir hönd brezku ríkisstjórnarinnar, hátíðlegt fyrirheit um það, að það væri "fastur ásetningur hennar að kalla þennan her heim þegar er yfirstandandi ófriði lýkur, og að hún hafi engan ásetning eða ósk um að skipta sér af núverandi stjórn landsins".

Bretar munu aldrei svíkja þessi heit. Þar er í húfi eigi aðeins þjóðfrelsi Íslendinga, heldur og þjóðarheiður Breta. Þessi eiður hins mikla og völduga heimsveldis, er því í dag dýrmetasti fjársjóður vorrar litlu og varnarlausu þjóðar.

Vinni Bretar styrjöldina þurfum vér eigi að grundvalla kröfur vorar um brottför herliðs þeirra úr landi og landhelgi Íslands, og algert afskiptaleysi þeirra af málefnum vorum, eingöngu á fornum, sögulegum rétti Íslendinga, heldur getum vér og byggt á nýjum skýlausum loforðum og fyrirheitum Breta sjálfra.

Að öllu þessu athuguðu tel ég, að á hverju sem veltur í ölduróti umheimsins, hvor hernaðaraðilinn sem það verður, er sigur ber af hólmi, þá bendi allt til þess, að hernám Íslands hafi ekki úrslitabýðingu um framtíð þjóðarinnar.

Stúdentar, eldri og yngri, og æskulýður höfuðstaðarins, er í dag samfylkir með stúdentum, virðist vera mér samdóma um þetta.

Í tuttugu ár höfðu stúdentar fangað fullveldinu með því að fara fylktu liði um götur höfuðstaðarins og hlýða á ræðu af svölum Alþingishússins.

Í fyrra brugðu þeir þessari fögru venju. Ástæðan var sú, að hinn 30. nóvember bárust hingað þær fréttir, að 170 milljónir hálfvilltra og grimmúðugra Ásíumanna hefðu ráðizt á nágranna sína og þriggja milljóna þjóð.

Deim hildarleik er nú löngu lokið. Hann stóð nógu lengi til þess að fylla menn andstyggð á grimmd, og undrun yfir vesældómi milljóna múgveldisins. En Finnar, sem að sönnu létu bæði lönd og líf sinna vöskustu sona, skráðu nafn sitt óafmáanlegu lettri í sögu allra alda, með hetju-
dáð og manndómi, sem trauðla á sér sinn líka.

Það var óttinn um örlög þessarar hraustu manndómsþjóðar, sem róði því, að íslenzkir stúdentar höfðu ekki geð í sér til þess að fagna þjóðfrelsi og fullveldi Íslendinga í fyrra.

Það sé hér sagt þeim til verðugs lofs.

Nú ári síðar, er hinn þjóðlegi fagnaður vakinn að nýju.

Á þessu ári hefir þó meðal annars það skeð, að sambands-
þjóð vor hefir verið hertekin, að önnur þjóð, okkur jafn hjartfólgin, hefur verið buguð með vopnavaldi, og loks að vort eigið land er hernumið.

Þrátt fyrir þetta taka stúdentar nú upp þá fullveldisgleði, er í fyrra féll niður.

Stúdentar vita, að hvorki hópganga né hreystiyrði megna að blása nýjum lífsanda í þjóðfrelsið, ef það væri í heljar-
greipum. Engin látaleti geta fjarlæggt hættuna, ef hún vofir yfir. Samt sem áður fagna þeir fullveldinu í dag. Það er vegna þess, að þeir telja, að rás viðburðanna hafi ekki búið því grand.

Góðir áheyrendur.

Íslendingar mega í dag renna augunum fram hjá þeim óbærilegu raunum er hundruð milljóna frænda og vina verða að þola. En vér skulum nota fullveldisdaginn til þess að gera oss grein fyrir vorri eigin afstöðu. Í flestum eignum er oss nú meiri vandi á höndum en venja er til. Allir þættir athafna og fjármálalífsins eru flóknari og viðfangsefni fleiri og vandmeðfarnari en fyrr. En þó er sá vandinn ef til vill mestur, að haga svo sambúðinni við hið fjölmenna erlenda setulið, er nú í fyrsta skipti býr í landi voru, að eigi hljótist veruleg vandkvæði af. Mega Íslendingar hvorki sýna Bretum hroka né ókurteisni, og þaðan af síður auðmýkt eða undirlægjuhátt, heldur eigum vér í hvívetna að koma fram sem frjálsbornir menn, er kunna að vera einarðir án dónaskapar og kurteisir án fleðuháttar.

Íslendingum gefst nú óvenjulegt færi á að sanna hvers virði eru djúpar rætur. Vér eigum að sýna heimsveldisþegnum, er nú eru í sambýli við oss, hvort heldur sagan, bókmenntirnar, þjóðernið og frelsið, eru aðeins djásn, er komið geti í eyður verðleikanna, eða mannbroddar til þess að fóta sig með á svelli, er öðrum rótminni þjóðum yrði hált á. Vér þurfum að gera oss ljóst, að vér ráðum sjálfir miklu eða mestu um framkomu útlendinganna við oss. Oss ber að láta oss skiljast, að með því verður styrkur vor mestur, að vér, vegna framkomu vorrar, njótum virðingar þeirra. Til þess þurfum vér eigi aðeins að standa við loforð vor og skuldbindingar í hvívetna, heldur og að stjórna svo öllum vorum málefnum, að eigi orki tvímælis, að vér séum vel færir til þess.

Íslendingar.

Minumst nú þess hve móðurmálið er hreint, mjúkt og ríkt, hversu fagur er dalurinn og heður jökla hringurinn. Látum þá ást, er svellur í brjóstum vorum hvenær sem vér þurfum að hverfa burt frá fósturjarðar ströndum, brjótast út í ljósum lögum, er lýsi upp, og vísi veginn yfir sérhverja torfæru, er framundan kann að vera.

Minumst þess, að saga vor er ekki eingöngu sigrar, heldur fyrst og fremst barátta og þrautir. En náttúra landsvörs og óblíð líf skjör hafa mótað sterkan vilja. Einbeinum þeim vilja að baráttunni fyrir því, að 120 þúsund sálir, sem búið hafa á 100 þúsund ferkílómetra lítt ræktuðu og hrjóstrugu landi norður undir íshafi, sem frjáls og fullvanda menningarþjóð, láti aldrei bugast, heldur stælist við hverja nýja þraut.

Í sögu vorri stendur:

Lands vors tjón var arfur eigin synda
Öld sem kynnti heiftúð sína blinda,
dauðafjötur knýtti sjálfri sér.

Þér, sem unnuð að þjóðlegri einingu, af ótta við að styrjöld kynni að brjótast út, og þér, sem stuðluðu að þjóðlegri einingu, af kvíða fyrir því að þjóðinni yrði fótaskortur áður en náð yrði eíðasta áfanga frelsis og fullveldis, minnizt nú þess, að án frelsis hafa Íslendingar aldrei notið gleði né atgerðis, og látið aldrei þá ógæfu henda, að vanþroski valdi sundrung, nú, eftir að heimstyrjöldin er riðin yfir og vort eigið ástkæra land hernumið.

2.

RÉTTUR ÍSLENDINGA OG STEFNA
Í SJÁLFSTÆÐISMÁLINU.

(Ísafold og Vörður, 15. marz 1941)

Af ýmsum ástæðum, sem ég hirði ekki að greina nánar, hefði ég talið heppilegast, að opinberar umræður um sjálfstæðismálið hefðu legið niðri, þar til gengið yrði úr skugga um það, hvort Alþingi gæti ekki tekið nú eins og að undanförunu, að koma fram í því af fullum einhug, bæði inná við og út á við gagnvart öðrum þjóðum.

Vonirnar um að það myndi takast tel ég í rauninni einu frambærilegu ástæðuna fyrir því, að ríkisstjórnin lét undir höfðu leggjast að bera fram fyrir Alþingi, þegar er það kom saman, ákveðnar tillögur til úrlausnar þessu mikla vandamáli.

En þar sem málið hefir nú verið tekið til opinberrar umræðu, áður en Alþingi sjálft hefir nokkuð um það fjallað, þykir mér ekki rétt að sitja lengur hjá við þær umræður. Þess vegna mun ég í grein þessari skýra stuttlega frá skoðunum mínum á málinu í höfuðdráttum. En ég þykir mega staðhæfa, að ég sé þar í samræmi við skoðanir meirihluta þingflokks Sjálfstæðisflokksins og miðstjórnar.

Ég tel kjarna málsins vera þennan:

Hafa Íslendingar öðlast nýjan rétt í sambandsmálinu?
Og ef svo er: Eiga Íslendingar þá að hagnýta sér hann
og þá hvenær og hvernig?

Hér er um það að ræða, hvort hin raunverulegu sambands-
slit, sem verða eftir hertöku Danmerkur, hafa breytt
réttarafstöðu landanna eins og hún er ákveðin í sambands-
lögnum. Um þetta mikilvæga atriði hafa komið fram mis-
munandi skoðanir. Sumir virðast hikandi í því, að kveða
upp úr um það, að réttarafstaðan hafi breytzt. Ég er þar
á alveg gagnstæðri skoðun.

Þótt ég sé að vísu ekki sjálfur lögfræðingur, hefi ég
átt þess kost að kynna mér umsögn og álit hinna fróðustu
og kunnustu sérfræðinga á þessu sviði, bæði innlendra
og erlendra, og hefi við íhugun þeirra gagna, sannfærzt
um, að við hin raunverulegu sambands slit hafi Íslendingar
öðlast alveg tvímælalausan rétt til að rífta sambands-
lagasamningnum. Að mínum dómi er því sambandslagasam-
ningurinn úr gildi fallinn, ef Íslendingar lýsa því yfir
að þeir hagnýti sér ríftingarréttinn.

Til frekari stuðnings þessari skoðun minni vel ég aðeins
geta þess, að einræpptasti þjóðréttarfræðingur þessarar
aldar, prófessor Anzilotti, sem meðal annars hefir verið
forseti milliríkjadómstólsins í Haag, heldur því fram
um milliríkjasamninga, að rífting alls samningsins sé
heimil jafnvel þótt vanefnd sé óveruleg. Ekki víkur hann

að því að sök á vanefnd hafi nokkra þýðingu, þ.e.a.s. hann álitur ótvírætt að riftingarrétturinn sé alveg jafnt fyrir hendi, þó að sá, sem vanefndi, beri enga sök á vanefndum sínum.

Einn aðal þjóðréttarhöfundur hins enskumælandi heims, prófessor Oppenheim, virðist vera á alveg sömu eða mjög svipaðri skoðun. Álit sumra annara erlendra sérfræðinga, sem ég hefi átt kost á að kynna mér, gengur að vísu ekki alveg eins langt. Þannig telur t.d. prófessor Lauterpacht í London, að til þess að skapa riftingarheimild þurfa vanefnd verulegs atriðis. En þó er það athyglisvert, að hann gerir beinan fyrirvara um, að sé um mörg veruleg atriði að ræða í sama samningi, þá nægi vanefnd eins þeirra til að skapa riftingarrétt alls samningsins. Ágreiningurinn milli þessara sérfræðinga skiptir ekki máli í því, sem hér er um að ræða. Hann er sem sé einungis um það, hvort óveruleg vanefnd heimili riftingu alls samningsins, eða hvort til þess þurfi verulega vanefnd. Hins vegar virðast sérfræðingarnir ekki telja það skipta máli hvort sá, sem vanefnir í verulegu atriði, á sjálfur sök á vanefndunum eða ekki. En um það getur alls enginn ágreiningur verið, að eins og nú er komið sambandinu milli Íslands og Danmerkur, sé um verulega vanefnd að ræða.

Ég tel ástæðulaust að færa fram frekari rök fyrir þessu, en endurtek þá staðhæfingu, að ég tel hiklaust að riftingar-
réttur sé fyrir hendi og sambandslögin úr gildi fallin, ef Íslendingar neyta hans.

Þá er komið að síðari spurningunni: Eiga Íslendingar að neyta þessa réttar? Er þá eðlilegt að spurt sé um fyrri afstöðu Alþingis til þessa máls.

Á Alþingi 1928 bar Sigurður Eggerz fyrrverandi forsætisráðherra fram fyrirspurn til allra þingflokka um afstöðu þeirra til sjálfstæðismálsins. Gáfu þá allir þingflokkarnir nokkurn veginn ótvíræðar yfirlýsingar í málinu. Á Alþingi 1937 kom þingviljinn enn skýrar fram, því þá var samþykkt tillaga í málinu með atkvæðum allra viðstaddra þingmanna, 43, en 6 þingmenn voru fjarverandi.

Við umræður um málið á Alþingi gaf framsögumaður Sjálfstæðisflokksins meðal annars svohljóðandi yfirlýsingu í umboði flokksins:

"Og það sem Alþingi lýsir yfir, ef samþykkt verður þessi tillaga Sjálfstæðisflokksins, er skýrt og skorinort þetta: Við Íslendingar viljum nota heimild 18. greinar Sambandslagasamningsins, til þess að krefjast þess, að strax eftir árslok 1940 verði byrjað á samningum um endurskoðun sambandslagasamningsins. Í öðru lagi viljum við enga samninga gera í staðinn, heldur hagnýta ákvæði sömu greinar um að fella samninginn með öllu úr gildi þremur árum eftir að þessi endurskoðunarkrafa kemur fram".

Með þessum forsendum var tillagan síðan samþykkt.

Í þessari yfirlýsingu Alþingis felst í rauninni tvennt: Í fyrsta lagi, að Íslendingar ætla að taka öll sín mál í sínar eigin hendur, og í öðru lagi, að þeir ætli að gera það eins fljótt og lög standa til. Að vísu var þá

gert ráð fyrir, að engin leið lægi að þessu marki önnur en sú, sem lögð er í sambandslögunum, það er að segja eftir árslok 1943. Nú hefur hins vegar verið sýnt fram á það hér að framan, að óvæntir atburðir hafa fært okkur þennan rétt nú þegar. Og er þá úr því að ráða, hvort það sé í samræmi við stefnu og hagsmuni alþjóðar að ráða málinu til endanlegra lykta nú þegar.

Viðhorfið í dag er þetta: Íslendingar geta með einhliða samþykkt fellt sambandslögin úr gildi. Þar með taka þeir fyrir fullt og allt alla stjórn sinna mála í sínar hendur. Að því er snertir meöstu stjórn landsins, konungsvaldið, liggja ákvarðanir um skipan þess að sönnu utan sambandslagasáttmálans. En nú eftir því sem kunnugir herma og nú síðast forsetisráðherra í grein er hann ritaði í Tímann, er talið upplýst, að verði sambandslagasáttmálinn felldur úr gildi, óski konungur sjálfur ekki að konungssambandið haldist, og mun því þegar af þeirri ástæðu mega telja, að rifting sambandslagasáttmálans hafi í för með sér niðurfellingu konungssambandsins og þá væntanlega stofnun íslensks lýðveldis. Og nú vaknar spurningin: Því ekki að gera þetta hiklaust og þegar í stað.

Ég tel að sönnu að færa megj ýms rök og sum ekki veigalítil gegn því að þetta sé gert. En þar sem ég get hugsað mér að atvik gætu legið til þess, að Íslendingum yrði hagkvæmt að nota sér riftingarréttinn síðar á næstu misserum, tel ég hæginn vinning að rekja þau rök. Ég skal þó leiða athygli að því, að enda þótt Íslendingar væru allir jafn vissir um riftingarréttinn og ég, þá er þó skynsamlegt að gera ráð fyrir að einhverjir aðrir kynnu að véfengja þennan rétt.

Allir vita og viðurkenna að íslenskt ríki verður hvorki stofnað né varðveitt með vopnavaldi og hervörnum. Sverð okkar og skjöldur verður sanningsrétturinn. Slík þjóð má því aldrei tefla á tvær hættur um það, að augljóst sé, að frelsi hennar og sjálfstæði sé grundvallað á alveg óvæfengjanlegum rétti. Og það er því síður ástæða fyrir Íslendinga að leggja neitt í hættu í þessu efni, þar sem þeir eiga í 18. gr. sambandslaganna alveg ótvíræðan rétt til þess að fá yfirráð allra sinna mála í sínar eigin hendur í árslok 1943. Fyrir því eru engin skilyrði sett um samþykki nokkurs annars aðila og af okkur einungis krafizt þess, að við séum ekki sjálfum okkur sundurþykkir. Samþykki 2/3 hlutar Alþingis þessa ákvörðun og staðfesti þjóðin hana síðan með allsherjaratkvæðagreiðslu, sem 3/4 hlutar kjósenda sækja og 3/4 hlutar þeirra er sækja, gjalda jákvæði, þá hefir íslenska þjóðin með því öðlast fullkomið sjálfstæði með þeim hætti sem enginn fær véfengt.

Að sönnu skal játað að líklegt er að Danir viðurkenni rift-ingarrétt Íslendinga, og er þó hugsanlegt, að þeir myndu síður setta sig við riftingu, vegna þess að vanefndin er þeim að ósekju. En hvað sem því líður er það Íslendingum líklegra til álits og samúðar, bæði sambandlandsins og annara ríkja, að reisa hið alfrjálsa lýðveldi fremur á gömlum og óvæfengjanlegum rétti en þeirri vanefnd sambandsríkisins, sem það ber enga sök á.

Þessi rök ein skera úr um það, að fara ber þá leið sem sambandslögin gera ráð fyrir, nema alveg sérstök rök séu færð fyrir því, að önnur leið yrði farin.

Og nú er kannski rétt að snúa spurningunni við:

Hvers vegna á að fara aðra leið, hvað vinnst?

Í þeim umræðum, sem um þetta mál hafa orðið, hefi ég engin rök heyrt færð fram fyrir því, að stíga síðasta sporið nú þegar, önnur en þau, að hæpið sé að við munum reynast þessa megnugir síðar - þessu hefi ég heyrt haldið fram í fullri alvöru. Ég get þó á engan hátt samsinnt þessum mönnum. Þessi kvíði hlýtur að grundvallast á öðru tveggja: Að áhugi Íslendinga endist ekki til að skila þeirri þátttöku í atkvæðagreiðslu, sem krafist er samkvæmt 18. gr. sambandslaganna og áður greinir, eða að utan-
aðkomandi vald meinaði þjóðinni þess að neyta réttar síns.

Um hið fyrra er það að segja, að skorti Íslendinga eindreginn áhuga þá eiga þeir ekki skilið frelsið. En ég teldi það óréttmætt vantraust á þjóðinni að gera ráð fyrir slíku.

En að því er hið síðara varðar virðist það alveg augljóst, að meini erlent vald okkur þá að neyta réttar okkar að lögum, þá myndi hið sama vald ekkert frekar virða þær ákvarðanir, er við nú kynnum að taka.

Mér sýnist þess vegna að athuguðu máli, að heldur ekki þessi einu rök, sem þó kynnu að vera athyglisverð, nægi til þess að beina málinu til tafarlausra úrslita.

Niðurstaðan af þessum hugleiðingum mínum er því þessi:

1. Ég tel að Íslendingar eigi tvímælalausan rétt til að rifta sambandslagasamningnum nú þegar.

2. Vegna þess að ég viðurkenni, að það sé að minnsta kosti hugsanlegt að þessi réttur verði ekki viðurkenndur af öðrum, en Íslendingar hafa hins vegar ótvíræðan rétt til að skipa öllum sínum málum, samkvæmt 18. gr. sambandslaganna, þá vil ég ekki nota þennan rétt að óbreyttum kringumstæðum.

Það sem ég legg til að gert verði nú er þetta:

1. Alþingi lýsi því yfir, að það telji Íslendinga hafa rétt til að rifta sambandslagasamningnum með einbliða yfirlýsingu af sinni hálfu. Jafnframt álykti Alþingi að þessi réttur verði hagnýttur hvenær sem ástæður þykja til síðar.
2. Endurskoðunar á sambandslagasamningnum verði krafizt nú þegar.
3. Sem bráðabirgðaráðstöfun verði valinn sérstakur ríkisstjóri, sem fari með konungsvaldið að svo stöddu.
4. Alþingi gefi nú í fyrsta skipti yfirlýsingu um framtíðar stjórnskipulag landsins og þá einkum um skipun æðsta valdsins.

3.

SÉRHVER UNNINN SIGUR

VERÐUR NÝR AFLGJAFI

Kaflar úr landsfundarræðu 1943
(Morgunblaðið 18. júní 1943)

Ég kem þá að sjálfstæðismálinu. Ég þarf ekki að ræða hin merku spor, er stigin voru á Alþingi 1940 og 1941. Um þau voru allir sammála.

Sú eining ríkti raunar að minnsta kosti á yfirborðinu á vorþinginu 1942. Þá tóku allir flokkar þátt í því að kjósa stjórnarskrárnefnd, sem skyldi undirbúa málið í hendur sumarþingsins, sem koma átti saman að afloknum kosningum 5. júlí, í því formi, að á sumarþinginu yrði hægt að samþykkja nýja stjórnarskrárbreytingu um stofnun íslensks lýðveldis og kosning ríkisforseta, stjórnarskrá, sem svo endanlega yrði samþykkt á haustþinginu er kæmi saman að afloknum síðari kosningum, sem voru 18. og 19. október síðastliðinn. Gerðu allir flokkar þetta mál þannig að sínu stefnumáli við kosningarnar 5. júlí. En á sumarþinginu 1942 varð, eins og ég áðan gat um, ágreiningur um málið, og tel ég mér skylt að gera nokkra grein fyrir því, er þá skeði.

Tilmæli Bandaríkjanna

Það mun hafa verið 26. júlí síðastliðinn, að einn af vandamestu mönnum Bandaríkjanna, Harry Hopkins, kom hingað til Íslands. Hann átti tal við mig og skýrði mér frá skoðun Bandaríkjanna á sjálfstæðismálinu, en ég skýrði honum hins vegar frá skoðun okkar Íslendinga á því máli. 31. júlí bárust mér svo skilaboð frá stjórn Bandaríkjanna gegnum sendifulltrúa þeirra hérna í Reykjavík, þar sem farið var fram á, að Íslendingar frestuðu að taka endanlegar ákvarðanir, eða stíga lokasporið í sjálfstæðismálinu þar til eftir árslok 1943. 4. ágúst kom Alþingi saman og skýrði ég því þá þegar í stað á lokuðum fundi, frá hinu nýja viðhorfi í málinu. Ég fór fram á að skipuð yrði átta manna nefnd, tveir úr hverjum þingflokki, til að ræða málið. Var nú tekið til óspilltra mála og hinn áttunda ágúst sendi ég stjórn Bandaríkjanna skýrslu um skoðun Íslands í málinu. Var meðal annars skýrt frá því, að Alþingi hafi tvisvar sinnum, 1928 og 1937, ákveðið að slíta öllu sambandi við Dani, strax og sambandslagasamningurinn heimilaði, og að ákvörðunin um stofnun lýðveldis hefði að baki sér, ekki aðeins alla flokka, heldur og alla þingmenn. Ennfremur að það sé skoðun íslenskra fræðimenna studd af heimsfrægum erlendum fræðimönnum, að Íslendingar hafi nú, vegna vanefnda Dana á samningnum, tvímælalausan rétt til þess að slíta öllu sambandi við Dani nú þegar. Þar segir ennfremur:

Vakin skal athygli á því, að 17. maí 1941, lýsti Alþingi því yfir einróma, að það teldi Ísland hafa öðlast rétt til fullra sambandslita við Danmörku og það vildi að stofnað yrði lýðveldi á Íslandi, jafnskjótt og sambandinu við Danmörku verði formlega slitið. Dessar ályktanir höfðu þannig verið gerðar og birtar opinberlega áður en hvernd U.S.A.

á Íslandi kom til tals. Þessar ályktanir voru tilkynntar stjórn Dana formlega stjórnarleiðis.

Og loks segir, að það sé:

"Enda frumréttur viðurkenndrar fullvalda þjóðar að ákveða sjálf stjórnarfyrikomulag sitt".

Ég skal geta þess, að höfuðrök Bandaríkjanna fyrir þeirri ósk, að við frestuðum lokasporinu þar til eftir árslok 1943 var sú, að Bandaríkin óttuðust, að það yrði notað til árása á Bandaríkin, að þau hefðu knúð okkur til að stíga lokasporið, meðan herliðið var hér á landi, en með þessari skýrslugjörrö sönnuðu Íslendingar, að þessar ákvarðanir voru teknar löngu áður en Bandaríkjaher kom hingað.

Mér barst svo svar Bandaríkjanna dagsett 20. ágúst 1942. Þar segir meðal annars:

"Ríkisstjórn Bandaríkjanna viðurkennir, að ógilding samningsins og sambandsins og hinar fyrirhuguðu breytingar á grundvallaratriðum í stjórnarfaxi Íslands, sé mál, sem íslenska þjóðin ætti ein á friðartíma að taka ákvörðun um, eftir óskum sínum og þörfum."

Og þar segir enn fremur:

"Vill Bandaríkjastjórn endurtaka þá bendingu, að rétt sé að fresta að taka ákvörðun um sambands slitin þangað til betur stendur á, ekki aðeins vegna Bandaríkjanna og Íslands sjálfs, heldur og í þágu heimsskipulagsins og skilnings milli þjóða yfirleitt".

Í þessari nótu var enn lögð höfuðáherzla á eins og getur í þessum tilfærðu orðum, að við frestuðum að stíga lokasporið. Alþingi Íslendinga ákvað nær einróma að verða við þeirri beiðni, og tilkynnti Bandaríkjunum það, en þau tilkynntu okkur hins vegar með sérstakri nótu, að frá þeirra sjónarmiði væri alls ekkert því til fyrirstöðu, að Ísland yrði lýðveldi eftir árslok 1943.

Um þetta var samkomulag á þingi. En nú hófst baráttan um, í hvaða formi skyldi afgreiða málið. Ríkisstjórnin leitaðist allt þingið við að ná samkomulagi og gerði allar tilraunir í þá átt, í því skyni að sameina alla flokka um afgreiðslu málsins. Þetta tókst þó ekki, en málinu lyktaði, sem kunnugt var, með því að samþykkt var svohljóðandi stjórnarskrárbreyting:

"Þegar Alþingi samþykkti þá breytingu á stjórnskipunarlögum Íslands, sem greinir í ályktun þess frá 17. maí 1941, hefir sú samþykkt eins þings gildi, sem stjórnskipunarlög, er meiri hluti kosningabærra manna í landinu hefir með leynilegri atkvæðagreiðslu samþykkt hana".

Sjálfstæðisstjórnarskráin

Um sjálfstæðisstjórnarskrána, sem nú hefir verið staðfest undir forystu Sjálfstæðisflokksins, en sem Framsóknarflokkurinn kallar "spor aftur á bak", vil ég að öðru leyti segja þetta:

Í fyrsta lagi er það út af fyrir sig hagur fyrir Íslendinga að hafa getað orðið við óskum og eindregnum tilmælum Bandaríkjanna. En það, sem vannst, er þó fyrst og fremst þetta tvennt:

1. Eftir samþykkt þessarar stjórnarskrárbreytingar getum við nú, hvenær sem er, með samþykkt eins Alþingis og án allra kosninga, stofnsett lýðveldi á Íslandi og kosið forseta. Ef engin samþykkt hefði verið gjörð á sumarþinginu, eins og Framsóknarflokkurinn virðist helst vilja, þá væri ekki hægt að gera þetta, nema með því að tvö þing samþykktu það og kosningar færu fram í milli. Þetta er mjög veigamikill vinningur og getur orðið þýðingarmeiri heldur en menn í dag gera sér ljóst, ef snögglega þætti nauðsynlegt að bregða við í málinu.

2. Hitt tel ég þó enn meira virði, að þegar Íslendingar tilkynna Bandaríkjunum, að þeir hafi í hyggju "að stofnað verði lýðveldi á Íslandi", þá fer stjórn Bandaríkjanna að sönnu fram á að þetta verði ekki gert fyrr en eftir árslok 1943, en hún lýsir jafnframt yfir því, að "hinar fyrirhuguðu breytingar á grundvallaratriðum í stjórnarfarir Íslands sé mál, sem íslenska þjóðin ein setti á friðartímum að taka ákvörðun um eftir óskum sínum og þörfum.

Að vísu höfðu Bandaríkin og Bretland viðurkennt Ísland sem "frjálst og fullvalda ríki" í sambandi við hverndunarsamninginn, sem ég áður hefi getið um. En í sambandslögunum er Ísland líka talið "Frjálst og fullvalda ríki", enda þótt Danir færu með utanríkismál okkar og konungurinn var sameiginlegur. Með þessum nótuskiptum, sem ég gat um og fram fóru undir forystu ríkisstjórnarinnar, hafa nú Bandaríkin einnig viðurkennt, og það er ný viðurkenning, að eins og þar stendur, séu "breytingar á grundvallaratriðum í stjórnarfarir Íslands mál, sem íslenska þjóðin ein á að taka ákvörðun um. Með öðrum orðum, stofnun lýðveldisins, það er að segja slit konungssambands

ins, það er mál sem Íslenska þjóðin á ein að taka ákvörðun um, að dómi Bandaríkjanna. Mikilvægi þessarar yfirlýsingar af hendi stærsta og völdugasta lýðríki heimsins liggur meðal annars í því, að réttur Íslendinga á að slíta konungssambandinu er ekki grundvallaður á neinum sérstökum samningum, heldur helgast hann af eðli málsins og óskum og þörfum Íslendinga. Íslendingar hafa löngu lýst sinni skoðun og vilja. Nú hafa Bandaríkin sagt sitt álit. Samkvæmt því vitum við nú, að ef svo skyldi fara við friðarborðið, að einhver yrði til að véfengja rétt okkar í þessum efnum, hvort heldur er um ógildingu sambandslaganna eða slit á konungssambandinu, þá hafa Bandaríkin, sem sjálfsagt ekki verða minnsti aðilinn við friðarborðið, þegar sagt: Herrar mínir, þetta er mál, sem Íslendingar eiga einar að taka ákvörðun um eftir óskum sínum og þörfum. Ágæti þessa sigurs í sjálfstæðisbaráttunni verður ekki vegið eða metið í dag.

Framtíðin

Þetta er saga málsins, en framtíðin skiptir að sjálfsögðu mestu. Stjórnarskrárnefndin, sem skipuð var á vorþinginu 1942 hefir nú lokið störfum. Hún hefir lagt til einróma, að málinu verði lokið að fullu þannig, að lýðveldið verði stofnað og ríkisforseti kosinn í síðasta lagi 17. júní 1944. Um þetta á öll þjóðin að sameinast. Hún gerir það vonandi öll, áður en lýkur. Að vísu eru einstaka svikamerðir að verki. Sumir þeirra látast vera rammir í sjálfstæðismálinu, heimta alveg tafarlaust afgreiðslu málsins, en nota þó hvert tækifæri til þess að reyna að spana til úlfúðar og deilu um það. Aðrir eru með bollaleggingar um að það sé ódrengilegt gegn Dönum að ljúka málinu fyrr en eftir að samtöl og samningaumleitanir milli Íslendinga og Dana hafi farið fram að ófriðarlokum. Ég veit nú ekki, hvort

fer svo mikið fyrir drengskapnum hjá sumum þeirra, sem mest fjasa um þetta, og það er kannski ekki heldur miklu fyrir að fara yfirleitt í stjórnmalabaráttu Íslendinga, þar sem drengskapurinn er. En auk þess er það ekki annað en barnskapur að vera að tala um einhvern ódrengskap í sambandi við tafarlausa afgreiðslu málsins. - Við höfum fyrir löngu, þegar árið 1928 tilkynnt Dönum, að við ætluðum að ljúka þessu máli þegar í stað, er sambandslagasamningurinn heimilaði, og ef ekki hefði komið til styrjaldar, þá hefðum við stofnað okkar lýðveldi 1944. Ég get nú ekki séð, að hægt hefði verið að gagnrýna Íslendinga, þó þeir hefðu stofnað lýðveldi þegar í stað árið 1940, eftir að Danmörk var hernumin. En þyki mönnum þó, sem um það megi deila, þá er hitt að minnsta kosti alveg augljóst mál, að stofnun lýðveldis eftir árslok 1943 getur á engan hátttalizt brigðmæli við Dani, eða valdið þeim nokkrum vonsvikum. Menn eru að tala um að við settum að ræða við Dani, áður en við stofnuðum lýðveldið. Um hvað er að ræða? Okkar ákvörðun er föst og óumbreytanleg. Danir gætu því aldrei haft þar um neitt að segja, annað heldur en þá að leggja á það sitt samþykki. Efnislega kemur það því í nákvæmlega sama stað niður, hvort við tölum við Dani eða ekki. Ef Danir hins vegar ætluðu að freista þess að bregða fyrir okkur fæti í því skyni að reyna að raska niðurstöðu málsins, þá er það ekki skylda neins Íslendinga, að bíða eftir þeim aðgerðum, sem mér raunar heldur ekki dettur í hug að kæmu til greina.

Af þessu er bert, að hrein fásinna er að halda, að svo mikið sem grunur geti leikið á því, að ódrengilegt sé gegn Dönum að ljúka málinu tafarlaust eða að láta sér detta í hug, að þeirra vegna sé yfirleitt nokkur ástæða til að seinka ferðum okkar.

Flestir viðurkenna þetta líka, að minnsta kosti að athuguðu máli. En þrátt fyrir það heyrst ein og ein rödd, einnig meðal þeirra, sem tala um málið af þeirri alvörugefðu einlægni, sem því hæfir, sem segir að ekkert liggi á.

Það er ekki hægt að færa fram á opinberum vettvangi öll þau rök, er sanna villu þessarar staðhæfingar. En þó þykir rétt að drepa á einstakar veigamiklar staðreyndir.

Lífsnauðsyn

Nú orðið vita allir, að það er þjóðinni lífsnauðsyn að fara sjálf og ein með sín utanríkismál. Enginn danskur maður getur þar gert Íslandi sama gagn eins og Íslendingurinn sjálfur. Þetta stafar ekki eingöngu af því, að erlendir menn öðlast yfirleitt ekki sömu þekkingu og skilning á högum, háttum og þörfum þjóðarinnar eins og landsins eigin synir, heldur einnig af því, að enginn danskur maður hefir sömu aðstöðu gagnvart erlendum utanríkisráðuneytum, til að fá uppfylltar óskir Íslendinga, eins og Íslendingurinn, sem þangað kemur, til þess að flytja mál sinnar þjóðar.

Allt þetta vita Íslendingar nú orðið. En hvers vegna? Það er vegna þess að nú eru þeir búnir að heyra um það dóm reynslunnar, - sjá og heyra nægjanlega mörg dæmi deginum ljósari því til-sönnunar.

Allt öðru máli gegnir um konungssambandið. Fyrir kostum þess og göllum hafa miklu færri gert sér grein. Það mál er viðkvæmt og verður því lítið rætt, en þó vil ég leiða athygli að því, sem ég engan hefi heyrt synja fyrir, að auk þess sjálfsagða metnaðar Íslendinga, að vilja að

heimurinn viti, að þeir eru í einu og öllu sjálfstæð þjóð, þá er það mjög oft beint og stórvægilegt hagsmunamál, að ekki sé ruglað saman réitunum svo að okkar hagur sé talinn Dana hagur, og Dana þarfir okkar þarfir. Um þetta þekkjum við nóg dæmi, sem lengi höfum fengið við utanríkisverzlun og sjálfsagt kunna aðrir að segja svipaða sögu af sínum verkviðum.

Þetta er staðreynd. Önnur staðreynd er sú, að meðan við höfum sama konung og Danir, verðum við í augum allflestira í umheiminum danskir. Einnig um það kunna margir að segja sögur af eigin reynd.

Það er þess vegna ekki aðeins metnaðarmál, heldur og mjög stórvægilegt fjárhagslegt hagsmunamál að öruggur endur verði á þetta mál bundinn. Og það er engum vafa undirorpið, að við tryggjum það langsamlega bezt með því að vera búnir að ganga frá okkar málum að fullu og öllu áður en kemur að friðarborðinu. Ég efast ekki um, að þegar að því kemur, þá muni Danir hugsa eins, þó að þeir séu orðnir frjálsir og þeir gera nú, meðan þeir eru undir járnhælum og geti þess vegna, þá eins og nú, unnt okkur alls hins bezta. En ég veit ekkert fremur heldur en aðrir um þetta og heldur ekki um það, hvort ekki fleiri en Danir vilja þá hafa tillögurétt í málinu, að minnsta kosti um konungssambandið. Við eigum þess vegna að ljúka málinu tafarlaust. Margir munu óska eftir að það verði afgreitt á þinginu í haust. Alþjóðaratkvæðagreiðsla fari svo fram næsta vor og forsetakjörið 17. júní 1944. Ég fyrir mitt leyti gæti vel sett mig við, úr því sem komið er, að borið væri fram slíkt frumvarp á haustþinginu, en að frestað yrði að afgreiða málið, þar til eftir nýárið, þó að því

tilskyldu að allir flokkar gefa alveg skýlausa yfirlýsingu um, að þeir séu þá þegar að efni og formi í einu og öllu orðnir ásáttir um málið, en hafi eingöngu frestað því til þess að jafnvel einnig síðasta formlega afgreiðsla Alþingis á því fari ekki fram fyrir en eftir árslok 1943. Ættu þá jafnframt allir flokkar þingsins að skuldbinda sig til þess að afgreiða málið tafarlaust, sem fyrsta mál Alþingis, strax og það kemur saman í febrúarmánuði, eða hvenær, sem það yrði fyrri hluta ársins 1944.

Öll rök hníga að því að Íslendingar eigi tafarlaust að sameinast um að ljúka sjálfstæðismálinu, stíga lokasporið á þá lund, er ég hefi hér greint. Við eigum meðal annars að ljúka málinu vegna þess, að þegar lokasporið er stigið í sjálfstæðisbaráttunni og markinu náð, þá mun það sannast sem fyrr í sjálfstæðisbaráttu þjóðarinnar, að hær unninn sigur er nýr aflgjafi, ný lind framtaks og velmegunar og menningar. Og Íslendingar. Nú kannski fremur en nokkru sinni áður þurfum við á öllu okkar að halda.

4.

HEITUSTU ÓSKIR OKKAR OG VONIR ERU
ÍSLENZKT LÝÐVELDI OG ALHEIMSFRIDUR

Úr áramót

(Morgunblaðið 31. desember 1943)

Um dýrtíðarmálin hefir verið mikið rætt, en eins og áður segir, ekkert að gagni aðgert.

Ekki þykir ástæða til að rekja hér sögu þeirra mála, heldur skal með sem fæstum orðum vikið að því sem er og því, sem verða mætti.

Svo sem kunnugt er, komst vísitalan hæst haustið 1942 og nam þá um 270 stigum. Var það að sönnu álit manna og þ.á.m. núverandi stjórnar, að kaupgjald í landinu hefði þá náð því hámarki, sem verðlag á útflutningsframleiðsluvörum gæti risið undir. Af því leiddi, að ástæðulítið var að óttast, að auknar kaupkröfur myndu valda frekari hækkun á dýrtíðinni. En þrátt fyrir það, var af öllum talið, að eigi mætti við svo búið standa, og var hin nýja ríkisstjórn, svo sem áður getur, tilkvödd til þess að ráða niðurlögum dýrtíðarinnar og færa með því atvinnulífið í öruggari farveg.

Þegar Íslendingar nú, eftir rúnlega árs viðureign stjórnarinnar við dýrtíðina, hafa fremur orðið að láta undan síga, er eðlilegt, að mikið sé rætt um, hverra úrræða beri

að leita, sem að haldi megi koma.

Aðallega tala menn utan þings og innan um tvær leiðir, þá, að halda áfram á þeirri braut, sem nú er gengið á, og kaupa verðlagsvísitöluna niður með fé úr ríkissjóði. Þetta er vilji núverandi ríkisstjórnar.

Hin er, að hætta nú þegar öllum milligreiðslum úr ríkissjóði, láta skeika að sköpuðu um verðlag og sölu landbúnaðarafurða a.m.k. á innlendum markaði og áhrif þess verðlags á vísitöluna.

Það er ekki ofmælt, að hvorugur kosturinn sé góður og skal ég víkja stuttlega að þeim hvorum um sig.

Með milligreiðslunum hafa menn fæstað því, sem fram á að koma og keypt sér stundarfrið. Er slíkt afsakanlegt, meðan verið er að átta sig á, til hvaða ráða skuli gripið. Lengur ekki. Hugsandi menn gera sér ljóst, að fyrr en varir, mun fjárþröng ríkissjóðs stöðva þing og stjórn á þessum flóttu frá staðreyndunum og neyða menn til að horfast í augu við þá örðugleika, sem, án alls efa, eru fyrir stafni. En það ríður á miklu, að eigi dragist úr hófi, að þjóðin átti sig á, hvar hún lendir, ef hún hefir ekki manndóm til viðnáms í tæka tíð.

Engum blandast hugur um, að þegar ófriðnum er lokið og hinar stríðandi þjóðir geta að nýju snúið sér að því að koma fótunum undir atvinnulíf sitt, mun verðlag á útflutningsvörum Íslendinga þegar í stað hríðfalla. Er í því

sambandi nauðsynlegt að menn geri sér ljóst, að verðlag á útflutningsvöru okkar hefur frá stríðsbyrjun hækkað mikið meir en verðlag flestra annara vara. Stafar þetta sumpart af lögmáli framboðs og eftirspurnar, en þó einnig, af því er snertir nokkurn hluta útflutningsvöru okkar, af því að fyrir einstaka góðvild Bandaríkja hefir tekizt að tryggja Íslendingum langtum hærra verð en sömu kaupendur hafa greitt öðrum þjóðum fyrir sams konar vöru. En um hið háa verðlag í höfuðútflutningsvöru okkar skal það eitt sagt, að það mun ekki standa deginum lengur eftir að Bretar og aðrar þjóðir að nýju hefja fiskiveiðar að ófriðarlokum. Og þá mun verðfallið fyrr en varir verða svo mikið, að óvíst er, hvort við fáum meir en 1/5 aða jafnvel 1/10 hluta þess verðs, er við nú berum úr bítum.

Það liggur í augum uppi, að þegar hér er komið sögu tekur gamanið að grána fyrir okkur Íslendingum. Er alveg víst, að við þurfum þá að taka með meiri alvöru og festu á okkar málefnum en við nú gerum, og munum þá iðrast margs þess, er gert hefir verið og ógert látið. Nefni ég þar til m.a. það, að úr því búið er, með hinum háu sköttum, að rýra að verulegu leyti viðnámsþrótt atvinnurekenda til að standast taprekstur, er það höfuðsök að hafa gert þá fjármuni, sem ríkinu þannig hafa áskotnast að eyðslueyri. Því fé þar að safna í opinbera sjóði til þess með því að efla aðstöðu hins opinbera til að ynna af hendi nokkurn hluta þess verkefnis, sem að eðlilegum hætti á að hvíla á einkaframtakinu, að tryggja atvinnuálmennings jafnt í stríðu sem blíðu.

Hér skal að öðru leyti ekki farið út í þessa sálma, enda yrði það of langt mál. En það eitt er víst, að enda þótt gengið sé út frá, að okkur tækist að halda þannig á málum okkar, að stýrt verði fram hjá versta bölinu,

atvinnuleysinu, þá verður þó aldrei umflúið, að hriðfallandi verðlag framleiðsluvörunnar mun leiða af sér lækkandi atvinnu-
tekjur allra stétta þjóðfélagsins og algert hrun ríkisteknanna.

Þegar svo er komið, mun enginn lengur svo mikið sem orða það, að haldið verði áfram að greiða fé úr ríkissjóði í því skyni, að neytendur fái kjöt og mjólk fyrir lægra verð en bændur selja það fyrir, eða að bændur fái hærra verð fyrir kjöt, ull og gærur en erlendum markaður vill greiða fyrir þessar vörur. En að halda uppi verðlagi á landbúnaðarvörum á innlendum markaði með milljónaframlagi úr ríkissjóði, einmitt meðan kaupgeta almennings er mest, til þess svo að hætta þeim greiðslum þegar í stað, er undan tekur að halla og einmitt í sama mund og kaupgeta neytenda þverr, sýnist vera öfugstreymi. En auk þess hlýtur það að verða bændum hættulegt að byggja búskap sinn á þessum fölsku forsendum.

Það er hægt að hegða sér eins og Lúðvík 15. gerði. En verði sá leikur leikinn of lengi, er mjög hætt við, að fyrir eftirkomendum þessarar stjórnar fari eins og fyrir eftirkomendum Lúðvíks 15., að fallöxi þverrandi getu ríkissjóðs og einstaklings og vaxandi örðugleikar á öllum sviðum atvinnulífsins skilji bol frá höfði, svo að engin stjórn eigi langa lífdaga í því umróti.

Það er því öldungis víst, að enda þótt svo megi fara, að menn neyðist til enn um hrið að halda áfram á þessari feigðargöngu, þá ríður á miklu, að sem fyrst verði snúið við og lagt inn á raunhæfari leiðir í þessu mikla vandamáli.

Hin leiðin, að hætta þegar í stað öllum milligreiðslum og gefa dýrtíðinni lausan tauminn, er einnig miklum vandkvæðum bundin. Ég hygg, að þann dag, sem það verður gert, stökkvi vísitalan viðstöðulaust upp í 290 til 300 stig. Samstundis hækkar allt kaupgjald að sama skapi. Án alls efa mun af því leiða, að mestur hluti framleiðslu útflutningsafurðanna myndi þá hætt að bera sig og því stöðvast í bili. Þá hefst baráttan

um niðurfærslu kaupgjaldsins. Þeirri brarátta linnir væntanlega ekki fyr en kaupgjaldið lagar sig eftir afurðaverðinu. Þessi barátta kostar þjóðina vafalaust miklar fjármunafórnir, en hún getur ekki leitt til endanlegrar úrlausnar á vandanum. Síðar, þegar afurðaverðið fellur, hefst sama baráttan á nýjan leik, og geisar þá með því meira æði og því lengur, sem bilið sem brúa þarf stækkar. En það sjá allir, sem eitthvað skyggnast fram í tímann, að þau vandkvæði, er nú kunna að skapast við að vísitalan hækkar um 20 til 40 stig, eru aðeins svipur hjá sjón miðað við það, sem verður, þegar hið fyrirsjáanlega og alveg óumflýjanlega hrun á verðlagi útflutningsafurðanna skellur á, að ófriðarlokum. - En sá kostur er þó á, að hefja baráttuna nú þegar, að með því gæfist þjóðinni kostur á því að glöggva sig betur á hvað í vendum er síðar, og væri þá vel tilvinnandi að fórna allmiklum verðmætum nú, meðan þjóðin er þess megnug, ef það mætti verða til þess að forða henni frá margfalt stærri fórnunum síðar, fórnunum sem henni yrði ef til vill ella ekki forðað frá að færa einmitt þegar hún fær ekki lengur undir þeim risið.

Er þessi kostur, þó illur sé, því síst verri en Lúðvíks 15. aðferðin.

Vöxtur vísitölunnar stafar að langsamlega mestu af kapphlaupinu milli kaupgjalds og afurðaverðs. Til þess að lækka dúrtíðina er eitt og aðeins eitt ráð, það er að stíga nú að einhverju leyti aftur á bak hina fögnu leið. Verði það ekki gert, daga Íslendingar uppi eins og nátttröll strax og aðrar þjóðir mega vera að því að hugsa um að framleiða sjálfar þarfir sínar að nýju, beinlínis vegna þess, að Íslendingar búa við langtum hærri framleiðslukostnað en aðrar þjóðir, og geta því við engan keppt um sölu afurðanna á frjálsum heimsmarkaði.

Það sem ef til vill veldur mestum örðugleikum í þessum efnum er, að fjöldi manna, og ekki síst í fjölmennustu stéttum þjóðfélagsins, vill blátt áfram ekki, að dýrtíðin lækki. - Að sönnu bölsótast allir yfir hækkandi vísitölu og deila á alla, sem þeir geta til náð, og telja að hægt sé að gera ábyrga. En þegar svo á að hætta að veita þessum mönnum þann að mestu leyti ímyndaðan stundarhagnað, sem þeim hefir dropið vegna sívaxandi dýrtíðar og verðbólgu í landinu, þá verða þeir æfir og vilja umfram allt halda dauðahaldi í sinn eigin skerf en sækja því fastar, að aðrir sleppi sínu.

Það er alveg víst að þetta myndi breytast, ef almenningur öðlaðist sanna og raunhæfa þekkingu á allri málefnaaðstöðunni. - Með því myndi honum skiljast, að mörgu og litlu krónurnar eru a.m.k. mörgum ekkert meira virði en færri krónur og stærri. Þá myndu menn sjá, að með því að berjast gegn dýrtíðinni, auka þeir og margfalda verðmæti þess, sem þeir nú hafa eignast, í stað þess að tefla því í hættu eða jafnvel ónýta það með rénandi verðgildi peninganna. Og það, sem skiftir mestu er, að þjóðin myndi þá gera sér grein fyrir þeim vandræðum, að ég ekki segi hörmungum, sem hennar bíða, ef hún reyndist allsendis ófús á að gera í tæka tíð hjá sér þær lagfæringar, sem nauðsynlegar eru til þess að Íslendingar geti að stríðslokum keppt við aðrar þjóðir, þ.e.a.s., að lækka allan framleiðslukostnað.

Í þessum efnum getur enginn annar aðili en Alþingi haft þá forystu, sem með þarf og að haldi kemur. En þetta er á meðfæri Alþingis, ef það vill takast vandann á hendur.

Þegar ríkisstjórn Sjálfstæðisflokksins sá, að hún réði ekki við vöxt dýrtíðarinnar, gerði hún þá alveg sjálfsögðu skyldu sína að beiðast lausnar. Jafnframt lagði hún til, að reynt yrði að mynda fjöggra flokka stjórn til að fast við

þá örðugleika. Enn bendum við Sjálfstæðismenn á þessa leið, helst á allra flokka stjórn, en á.m.k. á sterka þingræðisstjórn, sem hefir að baki sér einbeittan þing vilja. Ef slík stjórn nær innbyrðis samkomulagi mundu þingflokkar hennar fylgja henni. Ef Alþingi sættist á leiðirnar, mun þjóðin ekki mögla.

Þetta er úrræðið. Sterk stjórn, sem ræðst í að skera niður dýrtíðina með lækun kaupgjalds og afurðaverðs. Jafnframt séu gerðar þær ráðstafanir sem nauðsynlegar teljast til þess að ekki sé frekar gengið á hagsmuni eins þjóðfélagsþegns en annars, og tel ég að í því skyni einu geti komið til mála að leggja í eitt skifti auka-skatt á eignir manna.

Það er engum vafa undirorpið, að Íslendingum er það óumflýjanleg nauðsyn að ekki verði látið standa við orðin ein í þessum efnum, heldur verði þeim fylgt á eftir með einbeittum athöfnum. En hitt er jafnvíst, að það væri höfuð firra að láta sér ~~adetta~~íhug að með þessum aðgerðum einum takist að leysa allan vandann. Samstarf á sviði stjórnmalanna m.a. í því skyni að ráða niðurlögum dýrtíðarinnar, er aðeins grunnurinn. Eftir er svo að byggja húsið, að skapa þjóðinni nýja afkomumöguleika, ný lífsskilyrði. Fortíðin er liðin og kemur aldrei aftur. Framundan er nýr heimur, nýrra síða og háttá. Af öllum viðfangsefnum atvinnulífsins er það langsamlega veigamest, að tafarlaust sé hafinn undirbúningur að því að nema land Íslendingum til handa í þessum heimi framtíðarinnar. Við verðum að gera okkur ljóst allt sem kringum okkur gerist, og við verðum að viðhafa þann hraða í orðum og athöfn, sem nauðsynlegur

er til þess að Íslendingar geti haldið áfram að lifa menningarlífi sjálfstæðrar þjóðar, þegar launin verða okkur úthlutuð eftir því einu, hvert gildi það hefir fyrir aðra, er við erum færir um að leggja af mörkum.

Íslendingar hafa mörg skilyrði til þess að horfa vonglöðum augum fram á veginn. Við eigum ríkar auðlindir og erum ennþá atorkusöm og þrekmikil þjóð og okkur hafa borist upp í hendurnar þeir fjármunir, sem nauðsynlegir eru til þess að setja bú okkar að nýju.

En við megum engu gleyma og ekkert afrækja né vanrækja. Við verðum að vera viðbúinir að hagnýta hina nýju tækni og reiðubúinir til að gera þær breytingar á framleiðslu- háttum þjóðarinnar, sem hið nýja viðhorf kann að krefjast.

Verði okkur fótaskortur á þessari braut, gæti af því leitt, að við yrðum of seinir til mótsins. Mætti þá svo færa, að aðrir hefðu sest í okkar sess, tekið á sig þær byrðar, sem við erum fúsir að bera og með því öðlast þau réttindi, sem við með engu móti megum án vera.

Sjálfstæðismálinu hefir miðað áfram í rétta átt. Að sönnu hafa orðið á veginum hindranir, sem enginn átti von á og undrun sæta. Enginn verður það þó farartálmi og munu nú flestir telja málinu borgið.

Hið síðasta og merkasta, sem skeð hefir í sjálfstæðismálinu á þessu ári, er yfirlýsing sú, sem þrjár stærstu þingflokkarnir gáfu út 1. desember síðastliðinn í samráði við ríkisstjórnina um "að stofna lýðveldi á Íslandi eigi síðar en 17. júní 1944", og ákváðu þessir flokkar, að þing yrði kvatt saman hinn 10. janúar næstkomandi til þess að afgreiða lýðveldisstjórnarskrána.

Með þessari sameiginlegu yfirlýsingu 45 þingmanna af 52, studdri af ríkisstjórninni og í samræmi við óskir enn fleiri þingmanna, eru örlög málsins ákveðin. Verður því íslenzkt lýðveldi endurreist og forseti kosinn hinn 17. júní næstkomandi, nema fyrr verði.

Sem kunnugt er, hefir stjórnarskrárnefnd kosin af Alþingi sett á rökstólum og fjallað um þetta mál frá því vorið 1942. Varð í öllum aðalatriðum samkomulag í nefndinni um afgreiðslu þess. Gaf nefndin út álit hinn 7. apríl síðastliðinn og segir þar:

"Til gildistöku þessara stjórnskipunarlaganna kom nefndin sér saman um að leggja til, að valinn yrði 17. júní 1944, og ber til þess bæði það, að hallkvæmt hefir þótt að láta eigi formleg sambandslit við Danmörku taka gildi fyrr en eftir lok yfirstandandi árs (1943), og eins hitt, að þessi dagur þykir Íslendingum flestum ágætastur sökum sögulegra minninga í frelsisbaráttu þjóðarinnar.

Til tals gæti þó komið, að ákvæði um gildistöku fyrr yrði einnig skeytt inn í frumvarpið, ef brýna nauðsyn þætti til þess að bera að dómi Alþingis".

Undir þetta rituðu umboðsmenn allra þingflokka, þ.á.m. þeir Stefán Jóhann Stefánsson og Haraldur Guðmundsson.

Var nú að vonum talið að tryggt væri, að allir flokkar stæðu saman að afgreiðslu málsins, og fögnuðu því allir Íslendingar undantekningar lítið.

Hér skal ekki rædd hin óheillavænlega stefnubreyting Alþýðuflokksins í málinu, en það eitt sagt, að jafn

Óskiljanlegt er, að Alþjóðflokkurinn skyldi binda sig með framangreindri undirskrift, ef hann ætlaði sér að bregðast, sem hitt, að hann skyldi bregðast, úr því hann batt sig með undirskriftinni.

Ekki þykir heldur ástæða til að fjölyrða um afskipti einstakra utanþm. af lýðveldisstofnuninni. Auðskilið er, að menn geti greint á um slík mál og þá að sjálfsögðu eðlilegt, að reynt sé að hafa áhrif á réttan aðila, þ.e.a.s. Alþingi í samræmi við þessar skoðanir, óskir og vilja. En hitt eru furðuleg tíðindi, að örfáir menn, sem ekkert sérstakt hafa umfram aðra til brunns að bera til úrslita áhrifa á þetta mál, skuli ætla sér að setja Alþingi úrslitakostina að viðlagðri virkri baráttu gegn stærsta velferðarmáli komandi kynslóða á Íslandi. Og allra kynlegust verður þessi framkoma, þegar þess er gætt, að það sem þessir menn gera ða ágreiningsefni, skiptir að því leyti engu máli, að með nákvæmlega sömu rökum yrði hægt að staðhæfa að Íslendingar hefðu ekki fylgt bókstaf sambandslaganna - en það hefir lengst af virst keppikefli þessara manna - hvort heldur sem Alþingi færi að óskum þeirra eða virti þær að vettugu og færi sínu fram eins og nú er ákveðið. Þetta sannaði m.a. Einar Arnórsson dómsmálaráðherra, í hinni einkar glöggu og greinargóðu ræðu er hann flutti í útvarpið 1. desember síðastliðinn.

Því verður aldrei trúað um suma þessara manna, að þeir ljái sig til baráttu gegn þjóðfrelsiu á örlagastundinni. Og því verður heldur aldrei trúað, að á nokkurs manns færi sé að rugla svo dómgreind almennings, að til stórvandræða geti orðið. Allir se, eitthvað þekkja til íslenskrar stjórnmalabaráttu vita, að flokksríki er ekkert minna hér en í nágrannalöndunum. Það er því ekki aðeins líklegt, heldur algjörlega óbyggjandi víska,

að það mál, sem þrír stærstu flokkarnir, studdir af ríkisstjórninni, hafa tekið upp á sína ætta og heitið að bera fram til sigurs, það sigrar. Og ekki síst þegar þetta mál er sjálft frelsismálið, einmitt það málið, sem þjóðin í heild hefir þráð heitast að sjá leið til farsælla lykta.

Af þessu leiðir, að þegar til þjóðaratkvæðis kemur, mun einnig sá, sem er andvígur þingviljanum, staðfesta hann með atkvæði sínu. Á þeirri stundu munu menn skilja að örlög málsins eru að því leyti ákveðin, að meiri hlutanviljinn getur ekki fallið nema á einn veg. Hann samþykkir að stofna lýðveldið og lýðveldið verður stofnað. Hin einu áhrif þessara kjósenda verða því í rauninni þau, hvort þeir með atkvæði sínu vilja styrkja eða veikja hinn íslenska málstað út á við, hvort þeir vilja sýna umheiminum samtaka þjóð eða mynd af smáþjóð, sem með meir en 100 ára samfelldri frelsisbaráttu tókst að sannfæra sjálfa sig og aðra um það, að þrátt fyrir innri ágreining og margvíslega misklið, stæði hún þó einhuga að frelsisbaráttunni, en sem þó brást á örlagastundinni og sundraðist.

Þegar tími hefir unnist til þess að skýra þetta fyrir þjóðinni, má treysta því, að Íslendingseðlið verði öllu öðru yfirsterkara við þjóðaratkvæðagreiðsluna.

Það er því ekki aðeins vonlaust verk að berjast gegn hinum íslenska málstað. Það er einnig allt of aamt hlutskifti nokkrum Íslendingi til handa.

Við Íslendingar mænum vonaraugum fram á nýja árið.
Allar heitustu óskir okkar og vonir felum við í
þessum orðum: Íslenskt lýðveldi. Alheimsfriður.

5.

KJÖRORÐ HINS ÍSLENSKA LÝÐS ER:
MANNHELGI.

veldis

Íslendingar, sér erum komnir heim. Vér erum fýjálts þjóð.

Þegar vér lítum yfir farinn veg, minnumst vér með virðingu og þakklæti afreka einstakra manna og langrar og þalgóðrar baráttu þjóðarinnar allrar.

Erfiði og hugraunir aldalangrar frelsisbaráttu, strit og þrekraunir hins nýja landnáms til sjávar og sveita, hverfa í dag sem dögg fyrir sólu í fögnuði yfir sigrinum, sem nú renna sem stoðir undar höll frelsis og fullveldis.

Vér erum og í dag glaðir og þakklátir fyrir það, hversu giftusamlega hefir úr ráðist hin síðustu árin. Eftir langa baráttu tókst Íslendingum loks fyrir aldarfjórðungi að tryggja sér rétt til fullra yfirráða allra málefna sinna á þessu ári. Þann rétt hafa Íslendingar frá öndverðu verið staðráðnir í að notfæra sér. En þegar óskastundin nálgaðist, réið hin ógulega holskefla yfir. Á þeirri stundu vissi enginn örlög nokkurrar þjóðar. Engu síður en aðrir máttum vér Íslendingar óttast, að

blóðbað heimstyrjandarinnar myndi flæða yfir heitustu vonir vorar og helgustu hugsjónir. En fram að þessu hefir allt snúizt oss í hag, svo að vart hefir nokkru sinni fyrr verið bjartara yfir framtíð þessa lands en einmitt í dag, ef sjálfskaparvítin verða oss eigi að grandi.

Meðan barizt er um örlög heimsins, höfum vér notið frelsis til þess að setja oss lög að eigin vild, og þannig getað hagnýtt oss þann rétt, er vér höfum tryggt oss til fullra umráða yfir öllum málefnum vorum, og endurreiðt hið íslenzka lýðveldi. Og loks hefir svo hvert ríkið eftir annað og meðal þeirra voldugustu stórveldi heimsins hraðað sér að veita oss þá viðurkenningu, sem oss er svo dýrmæt.

61

Gleði vor er því einlæg og djúp og þakklæti vort á sér engin takmörk.

Í gær komu saman á Þingvöllum meira en tveir tugir þúsunda Íslendinga. Lengi höfum vér óskað þess innilega að mega einmitt á þessari stundu hugfangnir horfa á fegurð fjallasala, heiðbláma jöklanna, djúpbláma vatnsins, margbreytni hinnar storknuðu hraunöldu og gróður vorsins, baða sig í geislum sumarsólar. En nú var súld og regn. Þau vonbrigði lét þó enginn á sig fá, því að nú voru miklir viðburðir í vændum.

Í hugum vorum vakti minningin um stærstu og merkustu atburði í lífi þjóðarinnar. - Á þessum fornhelga stað var íslenzkt ríki stofnsett og hingað hafði þjóðin leitað á örlagastundum síni sinnar. Og enn átti að skrifa merkan, ef til vill merkasta kapítulann, sem skráður hefir verið á bókfell íslenzkrar sögu.

Við Snorraþúð sat Alþingi Íslendinga, en á Lögbergi beið um fimmtungur þjóðarinnar. Nú logaði við himinn sá eldur, sem brennur í hverju íslenzku hjarta og mun aldrei slökkna, meðan íslendingar unna frelsinu og sínu sviptigna föðurlandi.

Aðeins örstutt stund skildi oss frá fyrirheitna landinu. - Óþreyjan óx með hverri mínútnni. Loks reis forseti sameinaðs Alþingis úr sæti sínu. Með einni setningu, mælti í umboði Alþingis samkvæmt ósk og vilja þjóðarinnar, réttist aldalangur draumur hennar.

Hið íslenzka lýðveldi var endurreist.

Í heilögum gögnuði titraði hvert íslenzkt hjarta, og margar haitar óskir og bænir fylgdu hinu unga lýðveldi inn á framtíðarbrautina.

Í dag stöndum vér í Ingólfsbæ, miðstöð íslenzkrar menningar og athafnalífs.

Nú fremur en nokkru sinni fyrr ber oss að sannprófa sjálfa oss, og gera oss ljóst, hvað bíður vor, og hvers vér erum megnugir.

Skömmu fyrir síðustu aldamót kvað sá skálda vorra, sem mesta hafði karlmannslund, stærstar og sannastar draumsýnir:

"Land mitt. Þú ert sem órættur draumur, óráðin gáta, fyrirheit".

- Órættur draumur. - Óráðin gáta. - Fyrirheit. Allt má þetta að vísu til sanns vegar færa enn þann dag í dag.

En þó hafa Íslendingar frá því að þessi orð voru töluð valið sér fangbrögð við stærri og flóknari viðfangsefni en forfeðurnir kynntust. Oss hefir farist það vel úr hendi. Án þeirra fjármuna, er þannig hefir verið aflað, myndum vér eigi geta haldið uppi sjálfstæðu menningar- ríki.

Hér í Ingólfsbæ mæta auganu mikil hafnarmannvirki, mílur gatna og margar ekrur vandaðra nýttízkuhúsa. Afl fossins færir birtu inná hvert heimili, en eimur úr iðrum jarðar ylinn. Á fáum áratugum hefir litlu þorpi verið breytt í nýttízkuborg.

Allt vitnar um þá baráttu fyrir daglegu brauði, sem hér hefir verið háð, og minnir á skyldurnar, sem framundan eru.

Oss er vel ljóst, að aldrei hefir meiri vandi beðið vor né jafn mikið verið í húfi. - En vér kvíðum þó engu. Vér vitum vel, að saga vor er ekki fyrst og fremst sigrar, heldur baráttu og þrautir. Með festu og alvöru viljum vér enn takast á hendur ábyrgðina og þar með erfiðis, sem fram undan er. - Vér minnumst þess, að með hverjum nýjum sigri í sjálfstæðisbaráttunni hefuir þjóðinni vaxið þrek og djörfung og tæystum því, að sú muni reuin en verða. Og vér vonum að bera gæfu til að eyða misklíðinni og skipa oss sem allra flestir í lífvarðarsveit hins unga íslenska lýðveldis.

Dá mun blessun fylgja oss í starfinu.

Íslendingar óska þess að mega liggja í friði við aðra. Bestu skiptir þó að vér séum eigi sjálfum oss sundur- bykkir. Vér vonum, að þótt vér séum fáir og lítils

megnugir, megi oss takast að skapa réttan skilning á högum vorum og samúð með baráttu vorri og hugsjónum. -
 Þá mun oss auðnast að tryggja oss þann sess í heimi framtíðarinnar, sem vér þörfnumst og teljum oss hæfa til að skipa.

Kjörorð hins íslenska lýðveldis er: Mannhelgi. Hugsjón þess, að hér búi um alla framtíð frjáls og öllum óháð menningarþjóð, aðdlega og efnalega frjálsir og hamongjúsamir menn.

Þeirri hugsjón viljum vér allir þjóna.

Drottinn, lát strauma af lífssólar ljósi
 læsast í farveg um hjartanna þel.
 Varna þú byljum frá ólánsins ósi.
 Unn oss að vitkast og þroskast.
 Gef heill, sem er sterkari en hel.

Ræða á lýðveldishátíð í Reykjavík 18. júní 1944.

Á SLÍKUM DÖGUM Á ÍSLAND EINA SÁL.

Hinn 10. janúar kom Alþingi saman. Allra augu mændu til þess. Þess biðu stór verkefni og göfuf. Um skeið horfði óvænlega. Hinn forni gjandi, sundrung og flokka-drættir, sótti fast á. Að lokum varð þó gifta Íslendinga enn sigursæl. Eftir nær fimm vikna þóf tókst hinn 12. febrúar að koma á allsherjarsættum í sjálfstæðismálinu. Og nú hóf Alþingi sjálft sig til vegs og virðingar. Það uppfyllti allar vonir og óskir þjóðarinnar. Einhuga felldi það niður sambandslagasáttmálann og setti jafnframt hinu endurreista lýðveldi ný stjórnskipunarlög, og var gildistaka hennar tilkynnt á Þingvöllum hinn 17. júní, svo sem alþjóð er kunnugt.

Allt þetta gerði hið sjálfu sér sundurþykka Alþingi Íslendinga einhuga og einróma, sjálfu sér til sóma og þjóðinni til farsældar og fordæmis.

Og nú kom til kastakjösendanna.

Hafi nokkur efast um, hvers þjóðin krafðist af Alþingi í lokabætti sjálfstæðisbaráttunnar eða verið í vafa um, hver áhrif sú eining, er á Alþingi náðist í málinu, hafði á baráttuhug þjóðarinnar og einbeittni viljans, þá fékk hann skýr svör dagana 20. – 23. maí, þegar þjóðaratkvæðagreiðslan um sambands slitin og lýðveldisstjórnarskrána fór fram.

Aldrei fyrr hefir nokkur lýðfrjáls þjóð sýnt hlutfallslega jafnmikla þáttöku í þjóðaratkvæðagreiðslu né verið jafn einhuga.

Heilir hreppar, heilar sýslur, skiluðu hverju einasta atkvæði. Og öll þessi atkvæði töluðu einum rómi.

Eftir það gat enginn véfengt vilja Íslendinga.

Deir vildu skilja við Dani. - Deir vildu stofnsetja lýðveldi. Deir vildu þetta að heita mátti undantekningarlaust allir. - Gildi þess úrskurðar þjóðarinnar verður aldrei ofmetin.

Og nú rann upp hin ógleymanlega stund, er mun vaka í hugum allra Íslendinga, er hana lifðu.

Ekki mölur og ekki ryð fær grandað endurminningunum, sem Íslendingar eignuðust dagana 17. og 18. júní.

Deir, sem dvöldu hinn fyrri daginn á hinum fornhelga stað þjóðarinnar, en hinn síðari í höfuðstað landsins munu segja börnum sínum og barnabörnum frá þeirri hrifningu, er þá fyllti hvert íslenskt hjarta. Deir munu lýsa viðburðunum eins og þeir skeðu. Á það mun alltaf hlýtt frá manni til manns um langan aldur. - En einnig hinir, sem þá dvöldu í fámenni eða í skauti íslenzkrar náttúru, og margir aðrir, er aðeins fengu litið fósturjörðina í hugsýn, hafa líka sína sögu að segja, hvorki ómerkari né óeinlæglegri. Á slíkum dögum á Ísland eina sál.

Eru allir þessir atburðir skráðir óafmáanlegu letri í huga þjóðarinnar og því óþarft að rekja þá, svo skammt

sem um er liðið frá því að þeir skeðu. En fögnuður þjóðarinnar og raunhæfur vinningur mun endast meðan íslensk tunga er töluð á gamla Fróni. Séu þeir allir blessaðir, sem að þeim sigri unnu að fornu og nýju.

Sá skuggi hvíldi yfir endurreisn lýðveldisins að Alþingi hafði brugðist frumskyldu sinni, að mynda þigræðisstjórn í landinu. Hafði þó, svo sem nú er kunnugt, mikið verið til þess reynt og síðast dagana fyrir endurreisn lýðveldisins. Dró þetta nokkuð úr fögnuði margra yfir endurheimt fulls frelsis og þótti illu spá um framtíð hins unga lýðveldis. Var það að vonum, svo augljóst sem öllum var orðið, að ef áfram héldist stjórnleysisglundroði og óreiða, voru til þess lítil líkindi, að Íslendingum héldist lengi á fengnu frelsi.

Bárust nú böndin æ fastar að Alþingi. Með hverjum deginum sem leið hafði vonarneistinn um að hin óþingræðislega stjórn væri nokkurs megnug, dofnað, en að sama skapi urðu þær raddir fleiri og háværari er kröfðust þess, að Alþingi gerði skyldursínaar. Og út af flóði eftir að þjóðin hafði endurheimt fullt frelsi og endurreist lýðveldið.

Kom nú æ betur í ljós, hversu annt þjóðinni var um sína elstu og virðulegustu stofnun, löggjafarþingið, og hversu sárt mörgum sveið máttleysi þess og niðurlæging. Að vísu heyrðust einstaka illgjarnar, hjáróma raddir, sem glöddust að óvirðingu Alþingis. Mátti þar helst kenna ýmsa þá, er lengst höfðu þráð og heitast að sleppa inn um anddyri Alþingishússins, en ekki hafði lánast að fá aðra til að skilja mikilvægi þess og því aldrei megnað að komast á þing, eð hina, sem í einfeldni sinni töldu sig auka veg hinnar óþingræðislegu stjórnar með því að ófrægja Alþingi eftir fyllstu getu. En yfirleitt voru umvandanir þjóðarinnar góðgjarnar, þótt þær væru háværar án afláts og einbeittar.

Ekki gat hjá því farið, að flestir eða allir alþingismenn gerðu sér ljóst, að nú var komið í eindaga. Nú voru seinustu forvöðaað bjarga virðingu Alþingis með myndun þingræðisstjórnar, er gripi fasti í taumana og legði inn á nýjar brautir.

Fyrir því var nú enn hafist handa í júlímánuði síðastliðnum og ekki hægður róðurinn fyrr en hinn 21. október, að Alþingi tókst að hrinda áælinu með myndun hinnar fyrstu þingræðisstjórnar hins endurreista lýðveldis.

Hefir því átaki Alþingis út af fyrir sig verið fagnað af alþjóð manna, og þykir mega fullyrða, að skipun óþingræðislegrar stjórnar verði eigi til fordæmis heldur víti, sem reynt verði að varast meðan auðið er.

Nýsköpun sú, er nú mun hefjast, hefir um nokkurt skeið verið hugsuð og rædd í herbúðum Sjálfstæðismanna. Hún var rædd á síðasta landsfundi Sjálfstæðismanna, er hófst 17. júní 1943. Hinni pólitísku yfirlitsræðu, er formaður flokksins flutti á þeim fundi lauk hann með því að nefna þau þrjú höfuðatriði, er Sjálfstæðisflokkurinn teldi meatu varða að stefnt yrði að í náinni framtíð, en þau voru endurreisn lýðveldisins eigi síðar en 17. júní 1944, þjóðleg eining og nýsköpun á öllum sviðum þjóðlífsins.

Um síðustu áramót var nýsköpunin komin það áleiðis meðal Sjálfstæðismanna, að í áramótagrein þeirri, er þá birtist hér í blaðinu, telur flokkurinn nýsköpunina höfuðviðfangsefnið. Þar segir meðal annars:

"Af öllum viðfangsefnum er það langsamlega veigamest, að tafarlaust sé hafinn undirbúningur að því að nema land Íslendingum til handa í þessum heimi framtíðarinnar.

Við verðum að gera okkur ljóst allt, sem umhverfis okkur gerist, og við verðum að viðhafa þann hraða í orðum og athöfnum, sem nauðsynlegur er til þess að Íslendingar geti haldið áfram að lifa menningarlífi sjálfstæðrar þjóðar.

Íslendingar hafa mörg skilyrði til þess að horfa vonglöðum augum fram á veginn. Við eigum ríkar auðlindir og erum ennþá atorkusöm og þróttmikil þjóð, og okkur hafa borist upp í hendurnar þeir fjármunir, sem nauðsynlegir eru til þess að setja bú okkar að nýju".

Nýsköpunin er því ekki aðeins nýtt, heldur og gamalt áhugamál Sjálfstæðisflokksins. Til hennar er stofnað að vilja Sjálfstæðismanna að vel yfirveguðu ráði. Og hún verður nú framkvæmd, hvað sem kveður í vili og voli, þróngsýni, svartsýni og afturhaldi, öfund og úlfúð að svo miklu leyti sem stendur í valdi lögmætra íslenskra stjórnvalda, Alþingis og ríkisstjórnar.

Úr Áramót, Morgunblaðið 31.12. 1944.

6. A.

ALÞINGI ÍSLENDINGA SKILDI SINN VITJUNAR-
TÍMA Á ELLEFTU STUNDU.

Það kveður stundum við, að ógæfu Íslendinga verði allt að vopni. Lokabáttur sjálfstæðisbaráttunnar staðfestir þetta ekki. Dvert á móti sýndi hann, að þegar mest reið á, réðist bezt úr fyrir hamingju Íslands. Óglæsilegri ramma getur varla um fagra helgimynd en pólitíska ástandið á Íslandi við endurreisn lýðveldisins. Eigi aðeins hafði Alþingi þeirrar þjóðar, er í nafni þingræðis og lýðræðis krafðist endurheimt til fulls, forns frelsis, leyst sjálft sig upp í innbyrðis fjandsamlega flokka. Ó stað þess að sameinast sem einn maður um sjálfstæðismálið, heldur reis og úlfúðin svo hátt, að þingið sveik sína helgustu skyldu um myndun þingræðisstjórnar. Og eigi aðeins sat þessi árin óþingræðisleg utanþingsstjórn að völdum, heldur skipaði forsæti hennar maður, sem þrátt fyrir vammleysi og heiðarleik í hvívetna, þó hafði sýnt áhugaleysi fyrir endurreisn lýðveldisins, aðeins fáum dögum áður en hann tók við stjórnartaumunum. Ofan á þetta bættist svo, að kunnir utanþingsmenn börðust gegn málinu, og jafnvel sjálft Alþingi lét sundurþykkjuna ná einnig til sjálfstæðismálsins, og logaði þó undir meir en upp úr gaus.

Við þessar ytri aðstæður átti hinn nýji frelsisdagur að renna, eða í þeim að byrgjast um ófyrirsjáanlega framtíð.

Dannig stóðu sakir, þegar Alþingi Íslendinga allt í einu á el-
 elleftu stundu skildi sinn vitjunartíma, felldi niður allan
 ágreining, tók höndum saman um lausn málsins og hóf með því
 sjálft sig úr dýpstu niðurlægingu til fyllstu virðingar.

Og þjóðin lét ekki á sér standa, heldur fylgdi nú svo fast
 á eftir, að þess munu engin dæmi í lýðfrjálsu landi.

Allt er þetta meira ánægjuefni en orð fá lýst. Íslendingum
 tókst á síðustu stundu að sanna, að þeir setja frelsið
 ofar öllu öðru. Þeir sýndu að enda þótt þeir séu sjálfum
 sér sundurþykkir um allt annað, stóð þjóðin nær sem einn
 maður um frelsi sitt. Á þennan glæsileik fellur enginn
 skuggi, þótt vitað sé, að einstaka áhrifamenn reyndu ekki
 að leiða þjóðina til sigurs, heldur létu sjálfir berast
 þangað á vængjum hins sterka og óbiluga þjóðarvilja og
 áhuga.

Séu Íslendingar með nokkrum hætti megnugir að sanna
 umheiminum áhuga sinn og rétt til fulls frelslis og sjálf-
 stæðis, þá gerðu þeir það með einingu Alþingis í sjálfstæðis-
 málinu og hinni eindæma jákvæðu þáttöku sjálfrar þjóðarinnar
 í þjóðaratkvæðagreiðslunni. Fyrir það eru úrslitin eigi
 aðeins glæsileg heldur og gagnleg. Hitt þurfti aldrei
 að efa, að á Alþingi og með þjóðinni væri alltaf nægur
 meirihluti til að tryggja framgang málsins.

Um lokabátt sjálfstæðismálsins - Kafli úr landsfundarræðu 1945.

7.

ÉG ÞAKKA ÖLLUM, ER UNNIÐ HAFA AÐ
FRELSI OG SJÁLFSTÆÐI ÍSLANDS.

Háttvirtu tilheyrðendur.

Á þessari stundu er mér, eins og flestum Íslendingum, þakklætið efst í huga, - þakklæti til allra þeirra, sem fyrr eða síðar, beint eða óbeint, í orði eða athöfn hafa unnið að frelsi og sjálfstæði íslensku þjóðarinnar.

Á árinu sem nú er að enda, rættist stærsta draumsjón Íslendinga. Endurreisnar lýðveldisins á Dingvöllum 17. júní mun minnst með hátíðleik og fögnuði meðan íslenskt mál er mælt.

Sú kynslóð er nú byggir Ísland, mun um ókomnar aldir verða talin öfundsverð. - Við fengum að lifa óskastundina. Eigi aðeins uppskárum við ávöxt af margra alda þolgóðri baráttu forfeðranna, heldur eigum við okkar þátt í því að sigur hefur unnist.

Það eru feður okkar og við, sem hið nýja landnám hófu í atvinnu- og fjármálalífi þjóðarinnar. Án þess fjár, er þannig var fært í búið, hefðum við hvorki krafist fulls frelsis né fengið það, og heldur ekki risið undir kostnaði við að halda hér uppi frjálsu menningarríki, þótt í boði hefði verið að stofnsetja það.

Það erum við, sem ákvaðanir tókum um úrslitabaráttuna, og sem á örlagastundinni bárum gefu til að sameinast nær einþóma um kröfur okkar og óskir. Má að sönnu vera, að mörgum þyki það lítið afrek. En þó er óvíst að önnur séu meiri í frelsisbaráttunni, enda satt best að segja, að mjóu munaði að ver tækist til.

Dykir ekki ástæða til að rekja þá sögu. En það tvennt skal sagt, að enn myndi ekki búið að endurreisa hið íslenska lýðveldi, ef forustan í málinu hefði nokkru sinni látið hinn allra minnsta bilbug á sér finna og hitt, að hefðum við hikað nú, þegar færi gafst, er með öllu óvíst, að það hefði boðist öðru sinni.

Þetta er fortíðin - sagan. Nýr dagur er runninn. Ný hugsjón er vakin. Framundan bíða hin mörgu óleystu verkefni.

Við Íslendingar vitum, hvað það er sem við viljum, - hvert við stefnum.

Við þráum að fá stofnsett hér lítið fyrirmyndarríki, þar sem ein lög ganga yfir alla, þar sem allir sem vilja vinna, fá brauð, þar sem ríkið tryggir afkomu þeirra, er af ósjálfráðum ástæðum verða undir í lífsbaráttunni, þar sem

"um alla framtíð býr öllum óháð menningarþjóð, andlega og efnalega frjálsir og hamingjusamir menn".

Dennan ásetning og einlæga vilja höfum við staðfest með samstarfi andstæðra aflu, er í einni fylkingu leitast við að sækja fram að þessu marki.

En tekst okkur þetta? Þannig spyrja nú Íslendingar. Og þannig spyrja þeir, sem til okkar þekkja og á okkur horfa.

Við skulum á þessum merku tímamótum staldra við og athuga hvar við erum á vegi staddir.

Líkur benda til, að brátt styttist nú dvöl hins fjölmenna erlenda setuliðs á Íslandi. Þegar litast er um í þjóðlífi Íslendinga, verður að játa að víða gætir áhrifa og eigi allsstaðar til góðs. Hitt er þó víst, að þegar á allt er litið, höfum við fullkomna ástæðu til að miklast af því, hversu okkur hefur tekist að vernda þjóðarsálina. Í alðaraðir höfum við búið hér einangraðir. Lengst af hafa fáir sótt okkur heim, en til frama verið talið að fara út fyrir landsteinana.

Allt í einu verður Ísland miðstöð hernaðaraðgerða. Hingað streyma margar tugþúsundir erlendra æskumanna, er hér taka bólfestu árum saman, svo að víða gætir þeirra meira en landsmanna sjálfra. Fæstar þjóðir hefðu komist lítt meiddar frá slíku. Hversu lítt sér á eftir dvöl setuliðsins hér á landi, eigum við Íslendingar að þakka tungu okkar, sögu, bókmenntum, sterkri þjóðerniskennd og mergrunninni sjálfstæðisþrá, og því, að svo lánlega tókst til, að einmitt þessi árin greip sú hrifning huga æskulýðsins, er leiddi til hinnar miklu þjóðlegu einingar um lokapáttinn í endurreisn hins Íslenszka lýðveldis.

Dá var og þess eigi að vænta, að þjóð, er jafnlengi hafði búið við fátækt sem við, kynni fótum sínum fullkomlega forráð, þegar henni bárust jafnmiklir og óvæntir fjármunir. Eigi aðeins hefir nær öll útflutningsvara Íslendinga margfaldast í verði á fáum árum, heldur hefir og setulið boðið hátt verð í vinnu margra Íslendinga. Myndi vart nokkur þjóð, er slík fjáralda hefði yfirriðið, hafa haldið venjum sínum og háttum í skorðum, og er eigi fyrir að synja, að í mörgu hefir hrikt og um margt losnað í þjóðlífi Íslendinga hin síðustu árin, eigi síst á sviði atvinnu- og fjármálalífsins. En einnig í .eim efnun höfum við stýrt fram hjá verstu skerjunum. - Við miklumst ekki yfir hinum nýju fjármunum heldur gleðjumst. Okkur er vel ljóst, að það happ snýst til ills eða góðs eftir því hvernig á er haldið. - Við vitum að á Íslandi verða allir að neyta krafta sinna ef vel á að vera, og við erum ráðnir í því að láta ekki skjótfengin auðæfi draga úr þróttinum til átaka í lífsbaráttunni.

Að öllu athuguðu, held ég því, að fram að þessu höfum við Íslendingar furðanlega staðist prófraunirnar. En vera má að enn sé það samundan, sem verst er við að fást.

Hér í landinu ríkir nú allmikil dýrtið, þótt sumsstaðar annarsstaðar sé hún jafnvel margfalt meiri. Sennilegt er að þetta skapi okkur nokkur vandkvæði sem þó munu leysast, þegar þau koma í ljós, á lengri eða skemmri tíma, eftir því hversu skynsamlega við förum að ráði okkar. En hér hefir einnig orðið gerbylting í framleiðsluháttum þjóðarinnar. Fyrir ófriðinn var saltfiskurinn aðal útflutningsvara landsmanna. Hin síðari árin gætir hans sama og ekki. Þess í stað hefir komið ísfiskur og hraðfrystur fiskur, auk edlilegrar aukningar síldarafurða. - Víst þykir að verfall verði á ísfiski skömmu eftir ófriðarþök, en því mun og fylgja lækandi framleiðsluostna

kostnaður. Er ekki að efa, að tilkostnaður og afrakstur leita þar jafnvægis og ástæðulaust að óttast afleiðingarnar, þótt nokkurn tíma taki.

Um hraðfrysta fiskinn ríkir meiri óvissa. Hér hefir sú framleiðsla spröttið upp á fáum árum langsamlega að mestu á ófriðartímum. Framleiðsla þessi hefir ekki rutt sér braut á opnum markaði, heldur verið seld með samningum opinberra aðila og í neyzlulandinu komið í stað annars fisks, sem ódýrara er að framleiða en verið hefir mikil þurrð á. Er hraðfrysti fiskurinn að sönnu betri fæða að dómi okkar Íslendinga, en þó svo sé, vitum við of lítið um sölu hans og neyzlu, eða hvern mun neytandinn gerir á honum á markaðinum að ófriðarlokum.

Íslendingar hafa lagt marga miljónatugi þessi framleiðslu tæki. Þar vinna nú þegar þúsundir manna, en auk þess eru hraðfrystihúsin orðin undirstaða undir rekstri vélbátanna, sem gleggst má af því marka, að þau geta nú frysst um hundrað þúsund smálestir af fiski, miðað við fisk upp úr sjó.

Hér er því mikið í húfi fyrir Íslendinga. Það er alls ekki víst og kannski ekki sennilegt, að Bretland kaupi þessa vöru af okkur í framtíðinni, að minnsta kosti ekki jafngóðu verði sem áður. En okkur er borgið, ef okkur auðnast að brúa bilið milli okkar, sem búum við ríkustu fiskimið heimsins, og þeirra tugmilljóna, sem mögga hafa kaupgetu, en aldrei eiga kost á setum fiski.

Það er þetta sem við eigum að undirbúa okkur tafarlaust undir og læggja meigináherzlu á. Er hér ekki staður né stund að ræða það frekar. Aðeins skal nefnt, að við þurfum

að eignast næg frystiskip og jafnvel leggja fé fast erlendis til að ryðja þessari ágætu matvöru sem Íslendingar geta framleitt svo mikið af, braut alla leið frá Íslands- miðum og inn á matborð neytandans, þótt yfir fjöll og dali verði að fara.

Allt verður þetta athugað, og ber að vona, að vel ráðist fram úr.

Einnig á sviði landbúnaðarins reynir nú á framsýni Íslendinga og framtak. Veit ég að vísu, að mjög skortir mig þekkingu til að setjast þar í dómara sætið, en þó vildi ég leyfa mér að láta þá skoðun í ljós, að á þessu sviði verði að fara fram gerbreyting, ef vel á að vera. Ég á þar ekki við samfærslu byggðarinnar, heldur það að stórvirkar vélar verði teknar í þágu landbúnaðarins í miklu ríkara mæli en verið hefur. - Hygg ég að á því geti oltið, hversu fer um íslenskan landbúnað á komandi árum. Hitt má svo vel vera, að einnig þyki skynsamlegt að færa byggðina saman. Um það hefir enn nokkuð hver sína skoðun. Vilja sumir, að allur búskapur landsmanna sé byggður á þéttbýli, en aðrir sem minnstu breyta frá því sem er. Er líklegt að hér sem fyrr hafi hvor skoðunin nokkuð nokkuð til síns ágætis. En þó verða menn að gæta þess, áður en dómur er felldur í þessum efnum, að ekki er krónutala afrakstursins einhlít til úrskurðar. Er það enn órannsakað mál. og verður þar til reynslan dæmis, hver áhrif sveitalífið hefir haft á menningu Íslendinga, atorku þeirra og þrautsegju.

Það er margt verkefnið og margur vandinn sem nú bíður okkar Íslendinga.

Við þurfum að byggja upp og auka fiski- og kaupskipaflootann, reisa nýjar verksmiðjum gerbreyta landbúnaðinum, umskapa verzlun landsins og viðskipti og læra að hagnýta réttilega orkulindir landsins, hlunnindi þess og gæði.

Við þurfum einnig að leggja áherzlu á að ljúka sem fyrst þeim vegagerðum sem tengja saman sveit og sjó, hnýta einn landsfjórðunginn við annan, bæta strandferðir, auka landhelgisgæzlu, sjá fyrir sjúkum. Við þurfum að læra að strita með viti, og eigum að haga menntun æskulýðsins þannig, að hann verði betur fær um, en verið hefur, að glíma við þau viðfangsefni, sem framundan bíða og leysa þarf úr.

Þetta eru mikil verkefni. Þau verða ekki leyst á einu ári og ekki öll á fáum árum. En við ætlum að hefjast handa og stefna beint að markinu með þeim hraða, sem við sjáum okkur fært og ófriðarástandið heimilar.

Við vitum að við munum missa margan spón úr okkar aski. En við ætlum með réttri hagnýtingu hinna nýfengnu fjármuna að leitast við að fylla skörðin. Við ætlum að bæta minnkandi arð af hverju framleiðslutæki með því að hafa tækin fleiri og fullkomnari. - Við ætlum einnig að leitast við að bæta ríkissjóði tekjurýrnunina með því að koma á skynsamlegri samfærslu á rekstri þjóðarbúsins.

Við treystum því að með þessu móti fáum við risið undir kostnaði við rekstur menningarríkis á Íslandi.

Að hve miklu leyti okkur svo lánast að halda uppi óbreyttum lífskjörum sker reynslan úr. Í þeim efnum kvíðum við alls engu, heldur tökum því, sem að höndum ber. Við erum atorkusöm og dugleg þjóð. Við búum við ríkustu fiskimið heimsins. Við eigum margar ónotaðar orkulindir. Við ætlum að afla okkur hagnýtrar menntunar, - og við eigum þess kost að taka fullkonnustu nýtizku tækni í okkar þjónustu.

Við treystum því að slík þjóð reynist fær um að veita sjálfri sér viðunandi framfæri.

Ég held þessvegna að það sé ekki oftraust né óleyfileg bjartsýni, er Íslendingar nú hafa sett markið hátt. Saga okkar sannas að með hverjum nýjum áfanga í sjálfstæðisbaráttunni hefir okkur vaxið stórhugur til nýtra dáða á sviði athafnalífsins. Svo mun enn verða og nú því meir en áður, sem áfanginn er langþráðari og sigurinn stærri og dýrmætari.

"Dagur er risinn, öld af öld er borin.

Aldarsól ný er send að skapa vorin.

Árdegið kallar, áfram liggja sporin,
enn er ei vorri framtíð stakkur slorinn".

Góðir áheyrendur.

Á árinu sem nú er að enda rættust aldalangir draumar þjóðarinnar. Íslenzkt lýðveldi var endurreist.

Það var ár hinnar ríkulegu uppskeru.

Við óskum þess að árið, sem nú er að hefjast, megi verða ár hinnar miklu sáningar. Við vonum einlæglega að hin fyrirhugaða nýsköpun geti hafist, og megi fara svo vel úr hendi, að með henni sé lagður grundvöllur að menningu og velsæld Íslendinga um langan aldur.

Að lokum vil ég enn þakka öllum, er að fornu og nýju hafa unnið að frelsi Íslendinga.

Ég þakka erlendum vinum okkar fyrir velvilja, skilning og samúð, sem jafnan hefir styrkt Íslendinga í baráttunni, allt frá því að hún fyrst var hafin og þar til nú, að hinar mörgu mikilsverðu viðurkenningar bárust okkur í sambandi við endurreisn lýðveldisins. Slík vinátta mun um alla framtíð vera okkur dýrmætur fjársjóður.

Ég þakka öllum Íslendingum, er á árinu, sem nú er að enda, hafa unnið að því að efla hag fósturjarðarinnar, hver á sínu sviði, og hver eftir sinni getu.

Ég þakka ánægjulegt samstarf við erlenda vini okkar, er hér dvelja. Einnig þakka ég margvíslega aðra velvild Íslendingum til handa á árinu.

Óska ég öllum farsæls og blessunartíks árs 4- árs og friðar, - í von um að sárin megi gróa, sár okkar og sár hins þjáða mannkyns.

Áramótaávarp forsætisráðherra í Ríkisútvarp 31. des. 1944
(Mbl. 3.1.1945.).